

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra křesťanské výchovy

Jana JURENKOVÁ

**Vliv změny prostředí na vznik závislostního a návykového jednání
u dětí alkoholiků**

Bakalářská práce

Studijní obor: Sociální pedagogika

Vedoucí práce: Mgr. Milena Ůbrink Hobzová, Ph.D.

Olomouc 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 10. 4. 2015

.....
Jana Jurenková

Poděkování

Děkuji Mgr. Mileně Öbrink Hobzové, Ph.D. za odborné vedení práce, cenné rady, ochotu a trpělivost. Rovněž děkuji respondentkám za jejich ochotu a spolupráci při vytváření výzkumné části této práce. V neposlední řadě děkuji svojí rodině a přátelům za podporu po celou dobu studia.

OBSAH

ÚVOD	6
1 ZÁVISLOST NA ALKOHOLU.....	8
1.1 Charakteristika závislosti na alkoholu	8
1.2 Příčiny vzniku závislosti na alkoholu	9
1.2.1 Společenské příčiny užívání alkoholu	10
1.2.2 Individuální příčiny užívání alkoholu	10
1.2.3 Vliv genetiky a prostředí na vznik závislosti na alkoholu	11
1.2.3.1 Vliv genetiky na vznik závislosti na alkoholu	12
1.2.3.2 Vliv prostředí na vznik závislosti na alkoholu	13
2 ALKOHOLISMUS V RODINĚ	15
2.1 Rodina a její význam při výchově člověka	15
2.1.1 Charakteristika rodiny.....	15
2.1.2 Funkce rodiny	15
2.1.3 Význam rodiny při výchově člověka	16
2.1.4 Rodina a závislost.....	18
2.2 Problémy rodin důsledkem alkoholu.....	19
2.2.1 Povaha problémů s alkoholem.....	19
2.2.2 Rozsah problému s alkoholem.....	20
2.3 Alkoholismus a jeho dopad na rodinu	23
2.3.1 Dopady alkoholismu v rodině na děti	25
2.3.2 Pití alkoholu dospělými jako příčina rozpadu rodiny	28
3 DĚTI RODIČŮ ALKOHOLIKŮ	30
3.1 Děti alkoholiků a jejich dětství.....	31
3.2 Dospělé děti alkoholiků.....	37
4 PŘÍPADOVÉ STUDIE	42
4.1 Výzkumný problém.....	42
4.2 Cíl výzkumu a výzkumné otázky	42

4.3 Metoda získávání, zpracování a analýzy dat	43
4. 4 Návod na rozhovory s respondenty	46
4.4.1 Okruh otázek: rodinné prostředí alkoholika.....	46
4.4.2 Okruh otázek: prostředí, ve kterém dotazovaný, mimo rodinu, v dětství pobýval (kulturní, společenské atd.).....	47
4.4.3 Okruh otázek: nynější život dotazovaného	47
4.5 Předmět výzkumu	48
4.6 Výběr výzkumného souboru a jeho charakteristika	48
4.7 Etické otázky výzkumu.....	51
4.8 Případová studie – paní Olga	51
4.9 Případová studie – paní Ludmila.....	58
4.10 Diskuze	64
ZÁVĚR	74
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	76

ÚVOD

Problematika závislosti na alkoholu je v dnešní společnosti často rozebíraným tématem. Otázka jeho škodlivosti a dopadu na psychický a fyzický stav člověka je předmětem výzkumu mnoha studií. Vzhledem k tomu, že Česká republika a česká společnost je k užívání alkoholu velmi tolerantní¹, stále více lidí má v menší či větší míře problém s alkoholem. Také kvůli tomu, že alkohol je legální drogou a součástí společenského života, člověk jej nepovažuje za nic nepřirozeného, naopak si bez něj někdy nedokáže svůj život představit. Setkává se s ním při různých příležitostech, požívá ho z různých důvodů.

Negativní vliv užívání alkoholu na zdravotní stav člověka je nesporný. Jeho časté a pravidelné pití může vyústit až v závislost na něm, která je považována za nemoc, postihující nejen tělo a psychiku člověka.

Lidé, kteří se stanou oběťmi alkoholu, mají nepříznivý vliv také na ty, se kterými jsou nějakým způsobem spojeni.² Problémové pití se odráží v sociálních vztazích člověka. Trpí především jeho nejbližší. Závislost na alkoholu dokáže ovládnout celou rodinu, narušuje vztahy, a to jednak mezi partnery, tak k dětem. Rovněž může mít vliv na rodinnou atmosféru a způsobuje řadu problémů.

V rodinách, vyrovnávajících se s následky problémového pití některého z jejích členů, vyrůstá mnoho dětí. Tyto děti se každý den potýkají s různými situacemi, před kterými nemají možnost uniknout, nemohou z rodiny odejít. Někdy jim ani nerozumí a vyrovnávají se s nimi po svém. To se potom negativně odráží v jejich psychice. Do vlastního života si odnáší spoustu rozporuplných zkušeností. Vyrůstání v rodině alkoholika přináší dítěti následky na celý život, má vliv na jeho vlastní pohled na život a vyrovnávání se s ním.

Vzhledem k tomu, že se v naší společnosti objevuje čím dál více dětí, jejichž rodič má problém s alkoholem, rádi bychom prostřednictvím této práce upozornili na tuto problematiku. Dalším důvodem, proč jsme se rozhodli zabývat se tímto tématem, je naše osobní zkušenost s výskytem problémového pití v rodině.

¹ Srov. SEDLÁČKOVÁ, Veronika. Petr Popov: České prostředí je vůči alkoholu příliš tolerantní. In: *Radiožurnál* [online]. Česká republika, 7. 2. 2013 [cit. 2015-03-22]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/dvacetminut/zprava/petr-popov-ceske-prostredi-je-vuci-alkoholu-prilis-tolerantni--1172310>

² Srov. WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 17.

Tato bakalářská práce si klade za cíl nahlédnout do rodinného prostředí, ve kterém se vyskytuje problém s alkoholem, porozumět soužití a vztahům mezi těmi, kteří v něm žijí a nastítnit dopady pití alkoholu na rodinný život. Zaměřuje se především na děti, vyrůstající v tomto prostředí a setkávající se s různými situacemi a jevy, plynoucími ze soužití s rodičem, který má problém s alkoholem. Kromě pohledu do dětství těchto dětí tato práce usiluje o porozumění vlivu prožité zkušenosti na jejich vlastní život v dospělosti, vztah k alkoholu a jiným návykovým látkám, a také riziko, že se u nich vyskytne návykové a závislostní chování.

Tato práce je rozdělena na **dvě části, teoretickou a praktickou**. Teoretickou část práce tvoří tři kapitoly, praktickou část jedna kapitola.

V **první kapitole** se obecně zabýváme závislostí na alkoholu. Věnujeme se zde charakteristice závislosti na alkoholu a příčinám jejího vzniku.

Ve **druhé kapitole** teoreticky rozebíráme problematiku alkoholismu v rodině. Nejprve se stručně zabýváme popisem rodiny a jejího významu při výchově člověka, dále se věnujeme problémům rodin důsledkem alkoholu a samotnému dopadu alkoholové závislosti na rodinný život. Zde bereme ohled především na děti, zmiňujeme také vliv pití alkoholu dospělými na rozpad rodiny.

Třetí kapitola je věnována dětem rodičů alkoholiků. Je rozdělena na dvě podkapitoly, v nichž nahlížíme jednak do jejich dětství, jednak do jejich života v dospělosti.

Praktická část práce představuje kvalitativní výzkum, v němž uplatňujeme design případové studie. Jeho prostřednictvím nahlížíme do života jedinců, kteří vyrůstali v alkoholem zasaženém rodinném prostředí. Snažíme se zjistit a pochopit, jakým způsobem a do jaké míry se odráží zkušenost ze soužití s rodičem, který problémově pil v jejich současném rodinném životě. Také chceme nastítnit, jak se tato zkušenost projevuje v jejich současném vztahu k alkoholu a jiným návykovým látkám.

1 ZÁVISLOST NA ALKOHOLU

1.1 Charakteristika závislosti na alkoholu

Podle 10. verze Mezinárodní klasifikace nemocí syndrom závislosti na alkoholu je *skupina jevů fyziologických (tělesných), behaviorálních (týkajících se chování) a kognitivních (týkajících se duševního života, zejména poznávání), v nichž přijímání alkoholu má u jedince mnohem větší přednost, než jiné jednání, kterého si kdysi cenil více.*³

Hlavní popisnou charakteristikou výše zmíněného syndromu je touha (často silná, přemáhající) přijímat alkohol. Během pokusů zastavit nebo kontrolovat pití se u jedince běžně projevuje to, že si uvědomuje puzení přijímat alkohol. Pokud člověk pije alkohol po období abstinence, je u něj možné rychleji znovuobjevit jiné rysy syndromu závislosti, na rozdíl od jedince, u kterého se závislost nevyskytuje.⁴

Alkohol je v první řadě droga. Její zrádnost spočívá v postupné tvorbě návyku. Stav po požití této drogy bývá zpočátku příjemný, při jejím pravidelném užívání však dochází ke změnám psychiky. Zpočátku člověk pije alkohol s úmyslem zbavit se úzkosti, špatné nálady či negativních myšlenek. Pokud si však jedinec vytvoří na alkoholu závislost, špatná nálada se u něj dostavuje v době, kdy abstinuje. Platí, že riziko vzniku návyku je vyšší u toho, kdo alkohol obvykle dobře snáší. Za první signál možné závislosti může být považováno to, že člověk přestává pít s mírou.⁵

Stejně jako u nealkoholových drog může v případě požívání alkoholu, trvajících dlouhodobě, vzniknout závislost – psychická i fyzická. Psychická závislost souvisí s takovými stavy, jako je například zvýšení sebevědomí, dodání odvahy, zmírnění napětí, snadnější seznamování se s novými lidmi apod. Právě kvůli některým z těchto účinků si někteří lidé nedokáží alkohol odepřít. Při dlouhodobém pití může postupně vzniknout také fyzická závislost. Ta je srovnatelná se závislostí na tvrdých drogách a její dopady mohou být velmi tragické (alkohol způsobuje závažné zdravotní problémy, rovněž komplikuje řadu onemocnění). Fyzická závislost je charakteristická tím, že pokud závislý člověk přestane pít,

³ Alkoholik, alkoholismus - definice, vysvětlení pojmů. In: *Alkoholik.cz* [online]. 2003 - 2014 [cit. 2014-02-08]. Dostupné z:

http://www.alkoholik.cz/zavislost/psychika_a_telo/alkoholik_alkoholismus_definice_vysvetleni_pojmu.html

⁴ Srov. Alkoholik, alkoholismus - definice, vysvětlení pojmů. In: *Alkoholik.cz* [online]. 2003 - 2014 [cit. 2014-02-08]. Dostupné z:

http://www.alkoholik.cz/zavislost/psychika_a_telo/alkoholik_alkoholismus_definice_vysvetleni_pojmu.html

⁵ Srov. MARHOUNOVÁ, J. – NEŠPOR, K. *Alkoholici, feťáci a gambleři. 1995*, s. 66.

po několika hodinách u něj dochází k propuknutí abstinenčního odvykacího stavu, projevujícího se pocením, úzkostí, poruchami spánku, třesotem a řadou dalších obtíží.⁶

Výroba a spotřeba alkoholických nápojů ve světě neustále vzrůstá. Přitom je třeba si uvědomit, že *první krok k chronickému alkoholismu dělá člověk tehdy, když si nedokáže odříct svou obvyklou dávku.*⁷

Mezi lidmi je obecně přijímáno přesvědčení, že člověk, který je závislý na alkoholu, se už nemůže stát spotřebitelem nebo pijákem. Již není schopen pít s mírou a v pití se ovládat. Řešení jeho problému existuje pouze v trvalé a úplné abstinenci. Té docílí prostřednictvím odborné protialkoholní léčby. Po jejím dokončení se na rozdíl od „zdravých“ jedinců již nikdy nesmí alkoholu dotknout.⁸

Požitý alkohol má vliv na nejrůznější funkce lidského organismu, při chronickém zneužívání způsobuje, a též může komplikovat řadu onemocnění. Většina pacientů, kteří jsou léčeni pro syndrom závislosti na alkoholu, trpí při nástupu na léčeni také některým z tělesných onemocnění. Diagnóza závislosti na alkoholu je velice závažná, vedle vlivů na tělesnou stránku jedince nelze opomenout ani její působení na stránku duševní.⁹

1.2 Příčiny vzniku závislosti na alkoholu

Pokud je alkohol člověkem požíván v nevhodném množství, v nevhodném věku, v nevhodném zdravotním stavu (např. v těhotenství, v průběhu nemoci), či v nevhodné době (např. v zaměstnání), hovoříme o zneužívání (misúzu) alkoholických nápojů. Riziko přechodu od „pouhého“ požívání alkoholu k jeho zneužívání je vysoké a odráží se zejména v psychickém stavu člověka.

Příčiny závislosti na alkoholu jsou rozlišovány podle mnoha hledisek na společenské, sociální, individuální, psychogenní (psychického původu) a endogenní (vznikající uvnitř).

⁶ Srov. PRESLOVÁ, Ilona. Dopady alkoholismu rodičů na děti. In: *Šance Dětem* [online]. Sirius, 19. 6. 2012 [cit. 2013-11-06]. Dostupné z: <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/rodice-jsou-zavisli/dopady-alkoholismu-rodicu-na-deti.shtml>

⁷ MARHOUNOVÁ, J. – NEŠPOR, K. *Alkoholici, feťáci a gambleři. 1995*, s. 66.

⁸ Srov. Alkoholik, alkoholismus - definice, vysvětlení pojmů. In: *Alkoholik.cz* [online]. 2003 - 2014 [cit. 2014-02-08]. Dostupné z:

http://www.alkoholik.cz/zavislost/psychika_a_telo/alkoholik_alkoholismus_definice_vysvetleni_pojmu.html

⁹ Srov. ŠEDIVÝ, V. – VÁLKOVÁ, H. *Lidé, alkohol, drogy. 1988*, s. 95.

1.2.1 Společenské příčiny užívání alkoholu

Mezi společenské příčiny, které vedou ke zneužívání alkoholických nápojů (a u některých lidí též k závislosti na alkoholu), patří například sblíživí účinek alkoholu, který pro některé jedince představuje podceňované riziko, nevhodná forma trávení volného času mezi lidmi, doprovázená pitím alkoholu (představuje riziko především pro mladé lidi), nedodržování příslušných zákonných opatření, např. zákazu podávání alkoholických nápojů dětem, mladistvým apod., dále nepřítomnost hlubšího životního smyslu, která vede k pouhé „konzumaci života“, neboť zde chybí jeho tvůrčí naplnění.

1.2.2 Individuální příčiny užívání alkoholu

Mezi další příčiny, které postupně vedou k návyku a v konečné fázi až k závislosti, patří příčiny (nebo též sklony) individuální.¹⁰

Podle Skály můžeme mezi tyto příčiny (nebo sklony) zařadit například nevyrovnanost a citovou nezralost jedince jako důsledek neodpovídajícího rodinného prostředí či traumatizujících zážitků v dětství. Jedinec je po psychické stránce křehký a zranitelný, posilu může naivně hledat právě v alkoholu.

Další individuální příčinou může být zneužívání alkoholických nápojů mezi nejbližšími rodinnými příslušníky (např. špatný příklad otce vede k napodobování jeho potomky).

Sklon k závislosti na alkoholu mohou mít rovněž ti, kteří již poznali, že nepříjemné psychické stavy (deprese, úzkosti, napětí atd.) je možné upravit určitou dávkou alkoholu, která se ale postupem času zvyšuje.

Ohrožení závislostí na alkoholu jsou též jedinci, kteří spoléhají na účinky alkoholu v mimořádných životních situacích. Alkohol je pro ně v těchto chvílích jakousi „berličkou“, která jim „pomáhá“ vyrovnat se s těmito situacemi.

Alkohol se svým účinkem a vlastnostmi neuplatňuje u každého člověka stejně, do značné míry zde záleží na různých vlastnostech jednotlivce, hlavně na funkci jeho nervové soustavy,

¹⁰ Srov. SKÁLA, J. ...až na dno!?: FAKTA O ALKOHOLU A JINÝCH NÁVYKOVÝCH LÁTKÁCH (Zneužívání a závislost). 1988, s. 35.

látkové přeměně, jejich poruchách a individuálních odlišnostech, také na činnosti žláz s vnitřní sekrecí apod.¹¹

Požívání alkoholu pomáhá snižovat na napětí a úzkost. Pokud jedinec požívá alkohol za účelem tyto stavy zmírnit, vytvoří v sobě návyk, který bude nucen posilovat pitím alkoholu stále častěji.

Riziko vzniku závislosti na alkoholu je vyšší u jedinců, ve kterých působení alkoholu vyvolává zvláště silný pocit euforie. Alkoholovou závislostí jsou též ohroženi ti, kteří trpí takovým druhem fyziologické nerovnováhy, již pomáhá alkohol do určité míry vyrovnávat.

Ke vzniku závislosti na alkoholu podstatnou měrou přispívá i výchova v dětství.¹²

O nikom nelze tvrdit, že je nějakým způsobem předurčen k tomu, že se u něj vyskytne závislost na alkoholu, stejně tak nelze u nikoho s jistotou předpokládat, že se závislým nestane.¹³

I přestože se závislími na alkoholu stávají lidé rozdílných povah a typů osobnosti, důsledkem závislosti na alkoholu jsou si všichni v jejich posledních fázích podobní.¹⁴

1.2.3 Vliv genetiky a prostředí na vznik závislosti na alkoholu

Doktor Jellinek, jeden z předních odborníků na závislost na alkoholu, zjistil, že u potomků alkoholiků existuje několikrát vyšší pravděpodobnost, že se stanou alkoholiky také. Svou roli zde však hrají faktory biologické, psychologické a sociální, které se do značné míry mohou podílet na vzniku a rozvoji závislosti u potomka alkoholika.¹⁵

V rodinách, v nichž se vyskytuje problémové pití, jsou patrné tendence přenášet problémy s alkoholem z generace na generaci. Příčiny tohoto jevu byly hledány prostřednictvím řady výzkumů. Za jedno z možných vysvětlení lze považovat „společenskou nakažlivost“, neboť

¹¹ Srov. SKÁLA, J. ...až na dno!?: FAKTA O ALKOHOLU A JINÝCH NÁVYKOVÝCH LÁTKÁCH (Zneužívání a závislost). 1988, s. 36.

¹² Srov. SKÁLA, J. ...až na dno!?: FAKTA O ALKOHOLU A JINÝCH NÁVYKOVÝCH LÁTKÁCH (Zneužívání a závislost). 1988, s. 37.

¹³ Srov. SKÁLA, J. ...až na dno!?: FAKTA O ALKOHOLU A JINÝCH NÁVYKOVÝCH LÁTKÁCH (Zneužívání a závislost). 1988, s. 39.

¹⁴ SKÁLA, J. ...až na dno!?: FAKTA O ALKOHOLU A JINÝCH NÁVYKOVÝCH LÁTKÁCH (Zneužívání a závislost). 1988, s. 39.

¹⁵ Srov. Dědičnost (genetika) a predispozice k alkoholismu. In: *Alkoholik.cz* [online]. © 2003 - 2014 [cit. 2014-02-08]. Dostupné z:

http://www.alkoholik.cz/zavislost/dedicnost/dedicnost_genetika_a_predispozice_k_alkoholismu.htm

problémové pití je naučeným chováním, které mají tendenci z řady důvodů napodobovat nejen děti, ale i jiní.

1.2.3.1 Vliv genetiky na vznik závislosti na alkoholu

Za jedno z možných vysvětlení lze považovat genetický základ problémového pití. Právě genetické faktory zde, podle vědců, určitou roli hrají.¹⁶

Je podstatné si uvědomit, že u závislosti na alkoholu se nedědí nemoc samotná, ale dispozice (náchyllost) k ní.¹⁷ *Alkoholikem se nenarodíte. Alkoholikem se teprve můžete stát.*¹⁸

Zejména genetické faktory u závislosti na alkoholu byly podrobeny hlubokému zkoumání. Podle Edwardse a spol. se nejedná o dědičnost pouze jednoho „alkoholického genu“, avšak o kombinaci nejrůznějších faktorů, z nichž některé mohou souviset s činností neurotransmiterů v mozku, jiné mohou vycházet z metabolismu alkoholu jako látky. Zmíněné vlivy ještě nezaručují, že se u jedince vyvine závislost. Absence genetické zátěže na druhou stranu nezaručuje, že se u člověka závislost nevytvoří. Jednotlivé genetické vlivy se střetávají s dalšími rizikovými a ochrannými vlivy z prostředí. Mezi ty, které patří z hlediska společnosti mezi významné, můžeme zařadit zejména regulaci cen alkoholu, jeho snadnou dostupnost a spotřebu na jednoho obyvatele.¹⁹

Podle Nešpora samotné genetické vlivy stupňují riziko propuknutí závislosti na alkoholu zhruba 4x. To určitě není málo. Avšak pokud jsou závislí rodiče, neznamená to ještě, že závislost automaticky vznikne i u dětí. Podle amerických pramenů závislost na alkoholu nikdy nepropukne u více než poloviny těchto dětí. Stejně tak nelze potvrdit skutečnost, že u dítěte rodičů, kteří nemají problém s alkoholem, nemůže nikdy vzniknout závislost. Řada problémů způsobených alkoholem se vyskytuje i u těch, kteří na něm závislí nejsou (např. úrazy, otravy, či jiné zdravotní a sociální komplikace). Potomci alkoholiků by se měli alkoholu co nejvíce vyhýbat, zejména v dětství, dospívání a mladší dospělosti, neboť riziko vzniku závislosti v časném věku je u nich vyšší než u jedinců, jejichž rodiče se alkoholu vyhýbají. Pití alkoholu by se měli vyvarovat také v dospělosti. Podobně by se měli zachovat rovněž ve vztahu ke všem ilegálním drogám, protože také na nich by si mohli postupně vytvořit závislost. Od

¹⁶ Srov. CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 25.

¹⁷ Srov. HOSEK, Jan. *Sám proti alkoholu*. 1998, s. 11.

¹⁸ HOSEK, Jan. *Sám proti alkoholu*. 1998, s. 11.

¹⁹ Srov. NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost*. 2003, s. 53.

svých rodičů dědíme různé dispozice, které se mohou, nebo také nemusí projevit v různém prostředí a v různém způsobu života. Z tohoto důvodu je velmi riskantní spoléhat se na svoji odolnost vůči alkoholu.²⁰

Velice důležitá je *rovnováha mezi zevním prostředím a genetickými faktory*.²¹ Proto při zkoumání příčin alkoholismu nemůžeme přihlížet pouze ke genetickým faktorům.²²

1.2.3.2 Vliv prostředí na vznik závislosti na alkoholu

V souvislosti se vznikem závislosti na alkoholu, zdůrazňuje Nešpor především vliv prostředí, až poté uvádí vliv genetiky.²³ Důležitou roli má rodina, ve které jedinec vyrůstá, dále také modely a vzory, se kterými přichází do styku, pracovní prostředí, nejrozličnější životní situace, a též jeho duševní a tělesná odolnost.²⁴

Pod prostředím²⁵ je třeba si představit nejenom místo, kde jedinec alkohol požívá, ale také osoby v jeho okolí a jejich vztah a postoje k tomuto jevu. Obvykle záleží i na tom, do jaké míry je v tomto prostředí zachována anonymita. To souvisí zejména s tím, zda člověk žije ve městě nebo na vesnici, v níž lidé mají obvykle mezi sebou bližší vztahy. Při zkoumání příčin vlivu prostředí na vznik závislosti je třeba přihlídnout též k sociální úrovni závislého, na jeho finanční situaci. Nicméně však platí, že pro člena nižší sociální vrstvy nepředstavuje jeho ekonomická situace nikterak významný omezující činitel.²⁶

Významnou roli je třeba přikládat rovněž psychosociálním faktorům. Pokud se dítě již od raného dětství doma setkává s pitím alkoholu a není poučeno o jeho škodlivých účincích, nepřijde mu zvláštní, že se alkohol doma běžně vyskytuje a je třeba požíván, i ve zvýšené míře, jeho rodiči. Chování rodičů ve vztahu k alkoholu se pro něj v budoucnosti stává vzorem.

²⁰ Srov. NEŠPOR, K. *Zůstat střízlivý*, s. 22.

²¹ CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 25.

²² Srov. CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 25.

²³ Srov. NEŠPOR, K. *Zůstat střízlivý*. 2006, s. 22.

²⁴ Srov. NEŠPOR, K. *Zůstat střízlivý*. 2006, s. 22 – 23.

²⁵ Srov. KRAUS, Blahoslav a Poláčková VĚRA. *Člověk, prostředí, výchova: K otázkám sociální pedagogiky*. 2001, s. 99.

²⁶ Srov. HOSEK, Jan. *Sám proti alkoholu*. 1998, s. 11.

Z některých statistických výzkumů vyplývá, že mimořádně rizikovou skupinou, ohroženou vznikem závislosti na alkoholu, jsou mladí muži, jejichž otec je alkoholik.²⁷

Je zřejmé, že existuje mnoho faktorů, které se určitým způsobem podílejí na vzniku a rozvoji alkoholické závislosti každého jedince, nicméně žádný z nich nemůžeme v plné míře považovat za natolik „všemocný“, aby mu jedinec jako myslící tvor nebyl schopen s úspěchem vzdorovat. Záleží zde především na jeho snaze a zájmu uplatnit vlastní vůli, což většinou nebývá snadné.²⁸

²⁷ Srov. Dědičnost (genetika) a predispozice k alkoholismu. In: *Alkoholik.cz* [online]. © 2003 - 2014 [cit. 2014-02-08]. Dostupné z:

http://www.alkoholik.cz/zavislost/dedicnost/dedicnost_genetika_a_predispozice_k_alkoholismu.htm

²⁸ Srov. HOSEK, Jan. *Sám proti alkoholu*. 1998, s. 12.

2 ALKOHOLISMUS V RODINĚ

2.1 Rodina a její význam při výchově člověka

2.1.1 Charakteristika rodiny

Kraus a Poláčková považují současnou rodinu za *institucionalizovaný sociální útvar nejméně tří osob, mezi nimiž existují rodičovské, příbuzenské nebo manželské vazby.*²⁹ Základem rodiny je pár, tvořený mužem a ženou, které spojuje některá z forem manželství nebo partnerství trvalejšího rázu. Kromě toho je rodina rovněž postavena na příbuzenství. Za výchozí znak rodiny je považována existence alespoň jednoho dítěte.³⁰

Kraus také pro vymezení pojmu rodina uvádí definici od Plaňavy: *rodina je strukturovaným celkem (systémem), jehož smyslem, účelem a náplní je utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí.*³¹

Podle Matějčka jsou vnější znaky rodiny z hlediska dítěte málo důležité. Za rodinu můžeme, ale i nemusíme považovat skupinu osob tvořenou několika dospělými a jedním dítětem, a naopak jedním dospělým, starajícím se o několik dětí. Dítě totiž může zažívat různá pozitiva rodinné výchovy, i když vyrůstá v takovém společenství lidí, které podle zákona není vůbec rodinou.³²

2.1.2 Funkce rodiny

Podle Krause jsou hlavními funkcemi rodiny:

biologicko - reprodukční funkce – zahrnuje především reprodukci dětí;

sociálně - ekonomická funkce – zapojení členů rodiny do ekonomického systému společnosti, především prostřednictvím povolání, rodina jako celek je také významným spotřebitelem v rámci trhu, poruchy této funkce se projevují zejména v hmotném nedostatku rodiny;

²⁹ KRAUS, Blahoslav a Poláčková VĚRA. *Člověk, prostředí, výchova: K otázkám sociální pedagogiky*. 2001, s. 78.

³⁰ Srov. KRAUS, Blahoslav a Poláčková VĚRA. *Člověk, prostředí, výchova: K otázkám sociální pedagogiky*. 2001, s. 78.

³¹ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 2008, s. 80.

³² Srov. MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1992, s. 28.

ochranná (zaopatřovací, pečovatelská) funkce – spočívá v uspokojování životních potřeb všech členů rodiny, jedná se o potřeby biologické, hygienické a zdravotní;

socializačně - výchovná funkce – zahrnuje socializační proces, jehož úlohou je příprava dětí na vstup do praktického života;

rekreace, relaxace a zábava – jakým způsobem tráví jednotliví členové rodiny svůj volný čas, jakým zájmovým činnostem se věnují apod.;

emocionální funkce – jedná se o důležitou a nezastupitelnou funkci, která zahrnuje utváření citového zázemí, pocitu lásky, jistoty a bezpečí.³³

Výskyt problémového pití alkoholu či závislosti má negativní dopad na všechny tyto funkce.³⁴

2.1.3 Význam rodiny při výchově člověka

Matějček se přiklání k názoru, že má – li se dítě vyvíjet po duševní a charakterové stránce v osobnost zdravou a společností užitečnou, potřebuje vyrůstat v prostředí stálém a citově příznivém, vřelém a přijímacím.³⁵ To je pro dítě nejdůležitější. Takové životní prostředí by měla pro dítě představovat právě rodina.³⁶

Úloha rodiny ve formování osobnosti dítěte je jedinečná a zásadní. Každý jednotlivý člen rodiny má určitou roli, kterou plní přirozeným, spontánním způsobem. Svým konáním rovněž přispívá k naplňování životních potřeb dítěte – citových, fyzických, intelektuálních a morálních. Za normálních podmínek nejprve tento úkol plní matka, která dítěti kromě potřebné péče poskytuje i první intenzivní podněty emoční, zejména když je chová, objímá, usmívá se na ně a mluví k němu. Role otce, představující určitý vzor chování a zdroj jistoty a autority, se více projevuje později – nicméně již v předškolním věku bývá patrná. Nelze opomenout také význam sourozenců. Atmosféra, která v rodině panuje, se intenzivně podílí na formování vyvíjející se osobnosti dítěte. K vytvoření dobré atmosféry v rodině přispívá permanentní těsné soužití všech jejích členů. Pokud tedy chybí v rodině některý z jejich

³³ Srov. KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 2008, s. 81 - 83.

³⁴ Srov. CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 6.

³⁵ MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1994, s. 16.

³⁶ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1994, s. 16.

základních členů, může snadno dojít k ohrožení dítěte deprivací, jelikož ne vždy je možno plnohodnotně zastoupit roli, kterou měl tento člen zastávat ve vztahu k dítěti a k celé rodině.³⁷

Základní právo dítěte vyrůstat v odpovídajícím a bezpečném prostředí, v atmosféře naplněné pozitivními hodnotami, je zakotveno v deklaracích spojených národů, hlavně tedy v Úmluvě o právech dítěte.³⁸

Jako celek podporuje Úmluva právo dítěte na život v rodině. Rovněž se dotýká těch oblastí, které mj. souvisí s potřebou poskytování pomoci a péče těm dětem a mladým lidem, jejichž vývoj je poznamenán zneužíváním alkoholu.

Děti vyrůstající v rodinách, v nichž se vyskytují problémy s alkoholem, mají právo na uspokojivý vývoj. Skutečnost, že problémy spojenými s nadměrnou konzumací alkoholu rodiči bývají poznamenány právě děti, potvrzuje Evropská charta o alkoholu. Zmíněný dokument byl přijat zástupci vlád všech států Evropské unie v Paříži v roce 1995. Charta obsahuje pět etických principů. Čtyři z nich se týkají rodiny.³⁹

- *Všichni lidé mají právo na život v rodině, společnosti a v pracovním prostředí, kde budou chráněni před úrazy, násilím a dalšími negativními důsledky konzumu alkoholu.*
- *Všichni lidé mají od časného věku právo na nestranné informace a vzdělávání, týkající se následků konzumu alkoholu na zdraví, rodinu i společnost.*
- *Všechny děti a všichni dospívající mají právo vyrůstat v prostředí, které je chráněno před negativními důsledky konzumu alkoholu a pokud možno i před propagováním alkoholických nápojů.*
- *Všichni lidé, kteří rizikově nebo škodlivě požívají alkoholické nápoje, a členové jejich rodin mají právo na dostupnou léčbu a péči.⁴⁰*

³⁷ Srov. LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. 2011, s. 139 – 140.

³⁸ Srov. CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 6.

³⁹ Tamtéž, s. 6.

⁴⁰ SOVINOVÁ, Hana. Evropská charta o alkoholu. In: *Státní zdravotní ústav* [online]. Praha: Státní zdravotní ústav, 29. 11. 2010 [cit. 2013-10-06]. Dostupné z: <http://www.szu.cz/tema/podpora-zdravi/evropska-charta-o-alkoholu>

2.1.4 Rodina a závislost

Na úrovni rodiny je možné vyzorovat škálu rizikových, ale také protektivních faktorů. Rodina může mít přímý nebo nepřímý podíl na vzniku a rozvoji závislosti některého člena, může též rozvoji závislosti předcházet nebo velmi přispět při překonávání návykového problému.

Rizikové faktory	Protektivní faktory
výskyt jakékoliv neléčené a nezvládané návykové choroby u rodičů ⁴¹ ;	rodiče se snaží předcházet vzniku návykových chorob;
neexistence jasných pravidel souvisejících s chováním dítěte;	pevně stanovená a jasná pravidla týkající se chování dítěte a přiměřený dohled;
nedostatek času na dítě zejména v raném dětství, neodpovídající péče, nedostatečný dohled, nepřilíš intenzivní citové vazby dítěte;	odpovídající péče, dostatek času na dítě, zejména tedy v raném dětství, a též kompaktní citové vazby dítěte;
přehnaně vysoké nároky kladené na dítě, nepřiměřené fyzické násilí vůči němu, jeho týrání, sexuální zneužívání apod;	přiměřené uspokojování potřeb dítěte, jeho ochrana a utváření pocitu bezpečí;
schvalování a neomezování pití alkoholu a užívání drog;	omezení přístupu dětí k návykovým látkám;
podceňování a snižování sebevědomí dítěte;	projev respektu k dítěti, posilování jeho sebevědomí, pozitivní hodnoty;
narušené duševní a společenské fungování rodičů, jejich osamocenost, lhostejnost až nepřátelství vůči okolí;	odpovídající společenské fungování rodičů, výchova dítěte k dobrému společenskému začlenění;
výskyt vážné duševní choroby u rodičů;	duševní zdraví rodičů;
špatná funkce rodiny – dítě je vychováváno pouze jedním z rodičů, který svou práci nezvládá;	podíl obou rodičů na výchově;

⁴¹ Podílí se na zvyšování rizika vzniku jakékoliv návykové choroby u dětí. Neplatí tedy jenom, že děti rodičů závislých na alkoholu častěji samy propadají závislosti na alkoholu, ale také u nich vzrůstá riziko závislosti na jiných návykových látkách. Různými návykovými nemocemi jsou více ohroženy i děti z rodin, kde se objevila i jiná závislost, např. dlouhodobý a nezvládaný problém s patologickým hráčstvím.

2.2 Problémy rodin důsledkem alkoholu

Rodiny, ve kterých alkohol způsobuje problémy, bývají většinou méně stabilní, zranitelné a náchylné k poškození. Děti pocházející z takových rodin často strádají, prožívají strach a jsou traumatizované.⁴³

Rodiče, kteří jsou závislí na alkoholu, ale i na jiných drogách, často selhávají ve schopnosti dostatečně se postarat o své děti. V některých případech je dokonce závislost ovládne natolik, že jí dokáží dát přednost před vším ostatním, včetně uspokojování potřeb vlastních dětí.⁴⁴

Často se objevují případy, o nichž píše Csémy, Nešpor a Sovinová:

Otec se opíjí každý den a tluče mě i mámu...jednou mi zlomil ruku. Když mám modřiny...zakazuje mi jít do školy. Říká, že jestli někomu něco řekneme, zabije nás...tolik se bojím je to stále horší. (Dívka)

Brečím...maminka říká, že s tím přestane, ale nikdy to neudělá. (Dívka)⁴⁵

V soužití s alkoholikem trpí však i ostatní členové domácnosti.

2.2.1 Povaha problémů s alkoholem

Mezi problémovým pitím a samotnou závislostí na alkoholu (alkoholismem) existuje rozdíl, který je třeba vnímat. Je důležité uvědomit si skutečnost, že i když závislost na alkoholu často hluboce zasahuje do života rodiny alkoholika, nemusí být všechny problémy, které narušují soužití v rodinách a souvisejí s alkoholem, vždy nutně důsledkem závislosti (alkoholismu).

Existují tři druhy chování ve vztahu k alkoholu, které mohou být příčinou problémů jak pro alkoholika samotného, tak pro ostatní. Jedná se o intoxikaci alkoholem, pravidelný silný

⁴² Pozn. Rizikových a protektivních faktorů existuje celá řada, v této tabulce jsou však uvedeny pro příklad pouze některé.

Srov. NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost*. 2003. s. 79 – 80.

⁴³ Srov. CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 4.

⁴⁴ Srov. Domestic violence and children. In: *Better Health Channel* [online]. Victoria: State Government of Victoria, 2013 [cit. 2013-11-09]. Dostupné z:

http://www.betterhealth.vic.gov.au/bhcv2/bhcarticles.nsf/pages/Domestic_violence_and_children

⁴⁵ CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 4 – 5.

konzum alkoholu a závislost na alkoholu. Každý z těchto stavů může postupně vyústit v řadu problémů.

Každý druh pití může negativně poznamenat život v rodině.⁴⁶

Kromě toho víme, že v mnoha případech děti, trpící pitím alkoholu rodičů, nepřestávají navzdory všemu své rodiče milovat a zůstávají vůči nim loajální. Stejně tak mnoho problémových pijáků rodičů“ ...mělo opravdovou starost o své děti. Ostře si uvědomovali (tito rodiče), jak svému dítěti ubližují, třebaže někdy je pití ovládlo natolik, že těžko mohli tyto výčitky svědomí přeměnit v činy.⁴⁷

Také struktura rodiny a vztahy, které v ní panují, mají značný vliv na chování závislého, a tedy i na pravděpodobnost vzniku problémů souvisejících s alkoholem, ale též i jiných.

2.2.2 Rozsah problému s alkoholem

Alkohol působí škodlivě na morální vlastnosti, narušuje rodinné soužití, oslabuje, až zcela znemožňuje ekonomickou činnost a podlamuje tělesné i duševní zdraví.⁴⁸

Rozsah problému s alkoholem je třeba posuzovat především podle toho, jakým způsobem je vnímán a definován. Výskyt závislosti na alkoholu je většinou doprovázen nežádoucími účinky na všechny členy rodiny, včetně samotného alkoholika. Pokud však nedochází k závažnému (hrubému) narušování rodinných vztahů, nemusí být závislostní chování vnímáno a považováno, např. mezi dětmi, za významný problém. V opačném případě ale opakovaná příležitostná intoxikace alkoholem může závažným způsobem narušit vztahy mezi členy rodiny, například pokud je spojena s neschopností plnit rodičovské role nebo s násilím.⁴⁹

Skála je toho názoru, že při návštěvě rodiny, v níž se vykytuje závislost na alkoholu, nebývá často obtížné zaznamenat viditelné jasné příznaky destruktivního vlivu alkoholu nejenom na alkoholika samotného, ale také na všechny členy rodiny – zejména však na

⁴⁶ Srov. CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 7.

⁴⁷ CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 7.

⁴⁸ ŠEDIVÝ, Václav a Helena VÁLKOVÁ. *Lidé, alkohol, drogy*. 1988, s. 87.

⁴⁹ Srov. CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 8.

manželku. Její reakce a reakce rodiny na narůstající obtíže spojené s návykovým chováním můžeme schematicky umístit do této časové osy:

1. Žena, a případně celá rodina, se snaží vyvrátit skutečnost, že by se v rodině nacházel nějaký problém.
2. Žena nebo ostatní členové rodiny se snaží řešit tento problém vlastními silami. Manželka se snaží vyvrátit skutečnost, že manžel pije. Vše možnými způsoby se snaží vytvořit alespoň zdání, že v rodině nejsou nikterak narušeny vzájemné vztahy mezi jejími členy. Buď s manželem nemluví vůbec, nebo se s ním hádá. Vyhrožuje tím, že z rodiny odejde, ale když už to udělá, dlouho to nevydrží a opět se vrací. To vše pramení z toho, že jí chybí důslednost, je zoufalá, většinou marně se snaží o zvrácení poměrů v rodině k normálu.
3. Problém stále narůstá, rodina již trpí a dochází k jejímu rozkladu, který je evidentní. Manželka a ostatní členové rodiny se snaží vyhýbat společnosti.
4. Neboť předchozí způsob jednání je neúčinný, a navíc není trvale možný, rodina se znovu zařazuje do společnosti, avšak již bez svého člena, který je závislý na alkoholu, snaží se od něj distancovat.
5. Pokud problém přetrvává delší dobu, manželka nebo rodina se snaží hledat pomoc u druhých, ať už se jedná o jednotlivce nebo instituce.
6. Rodina přijímá nabídnutou pomoc a zkušenosti, pokouší se znovu obnovit narušenou rovnováhu zdravé části rodiny – již bez alkoholika.
7. Pokud nastoupí pacient na léčení, která probíhá bezproblémově, a manželka v ní spolupracuje, rodina se znovu uceluje, nyní již včetně pacienta. Tato fáze zahrnuje utváření nových vzájemných vztahů, které byly dříve deformovány. Toto období je pro všechny členy rodiny velmi náročné. Velice zde záleží na tom, do jaké míry zůstaly zachovány pozitivní citové vazby manželky k manželovi.⁵⁰

K rozvratu osobních vztahů, pramenícího z výskytu závislosti na alkoholu jednoho z partnerů, obvykle dochází postupně po delší dobu. Za oběti můžeme považovat jednak alkoholika samotného, ale i také jeho partnera a děti.

⁵⁰ Srov. SKÁLA, J. ...až na dno!?: FAKTA O ALKOHOLU A JINÝCH NÁVYKOVÝCH LÁTKÁCH (Zneužívání a závislost). 1988, s. 88 – 89.

Z člověka, dříve psychicky vyrovnaného, pracovitého, pozorného, sympatického atd. se postupem času stává člověk psychicky labilní, nespolehlivý, sobecký, neupřímný, arogantní a někdy i agresivní, který neustále hledá výmluvy pro své chování, fyzicky a psychicky napadá své okolí a slibuje často nesplnitelné.

Existuje názor, že partnerka alkoholika, si může sama za to, jak nyní žije, sama, neboť již při seznámením se svým partnerem mohla rozpoznat jeho sklony k pití. Tento názor však není možné s jistotou potvrdit. Člověk, který se v mládí párkrát opil, především proto, aby jakýmsi způsobem zapadl do skupiny svých přátel, nyní může být spolehlivým a vzorným manželem a rodičem. Naopak mladík, který se dříve alkoholu vyhýbal a býval k zastižení pouze se sklenicí nealkoholického nápoje, může v budoucnu zcela propadnout závislosti na alkoholu a svým chováním a jednáním způsobit v rodině závažné problémy. Nelze však říci, že některých sklonů a projevů souvisejících s pitím alkoholu si nelze předem všimnout.

Každý rozpad rodiny, partnerství nebo manželství nebývá vždycky doprovázen rozvodem nebo rozchodem. Zde záleží na mnoha okolnostech, zejména na tom, jak silný je partner závislého, co je schopen ještě vydržet a do jaké míry se dokáže obětovat. Někteří jedinci jsou natolik morálně disponovaní, že jsou schopni vzdorovat nepřízni osudu dlouhou dobu, třeba celý život. Přitom by nejlépe svou obtížnou situaci vyřešili tím, kdyby se již na počátku rozvíjejícího alkoholu se svým závislým partnerem rozešli. Věří ale, že by se jednoho dne mohlo vše obrátit k dobrému, v naději neustále čekají, většinou však marně. Jejich cesta za zlepšením stávající situace je doprovázena nedodrženými sliby, výmluvami, neupřímností a lží.⁵¹

*I v případech, kdy se konflikt vyvolaný nadměrným pitím alkoholu nevyhrotí v rozchod manželů, trpí děti v takové domácnosti způsobem, který si lze se všemi jeho důsledky - současnými a budoucími – jen stěží představit.*⁵²

Odrostlé děti jsou do určité míry schopny závislost u svého rodiče tolerovat. Větší problém však nastává v případě dospívajících dětí, zejména potom, když mezi rodiči často dochází k otevřeným rozepřím. Děti se obvykle nedokáží s nastalou situací smířit. Za svého rodiče

⁵¹ Srov. HOSEK, Jan. *Sám proti alkoholu*. 1998, s. 23 – 24.

⁵² ŠEDIVÝ, V. – VÁLKOVÁ, H. *Lidé, alkohol, drogy*. 1988, s. 100.

alkoholika se stydí, je pro ně obtížné se s daným stavem vyrovnat. To vše silně poznamenává jejich psychický vývoj.⁵³

2.3 Alkoholismus a jeho dopad na rodinu

Podle paragrafu 18 zákona o rodině, je jednou z povinností manželů, povinnost vytvářet zdravé rodinné prostředí. Požívání alkoholu v takové míře, která přesahuje rámec přijatelné společenské konvence, závažným způsobem narušuje rodinné klima. Takové chování silně omezuje jakoukoliv snahu vytvářet zdravé rodinné prostředí.⁵⁴

Alkoholismus bývá považován za nemoc, která postihuje celou rodinu, protože existence této závislosti u některého z jejích členů a každodenní kontakt s ním, určitým způsobem poznamená každého, kdo s ním žije ve společné domácnosti.⁵⁵

Problémové pití může zapříčinit změnu rolí, které představují jednotliví členové rodiny vůči sobě navzájem a vůči okolnímu světu. Pokud se některý člen rodiny stane závislým na alkoholu, může dojít ke zborcení dosavadního rozdělení práce.⁵⁶

U osob závislých na alkoholu se objevuje tendence upřednostňovat alkohol i před vlastní rodinou. S tím souvisí zanedbávání rodinných a pracovních povinností, jako důsledek toho špatná finanční situace. Kromě toho se členové rodiny mohou potýkat s agresivitou alkoholika, a to jak fyzickou, tak slovní. Také se musí mnohdy vyrovnat se skutečností, že se od nich, pod vlivem závislosti, stále více citově vzdaluje.⁵⁷

Alkoholik se postupem času přestává podílet na péči o děti, již na ně není chopen dohlížet tak, jako dříve. Rovněž přestává pomáhat při domácích pracích. Ostatní členové rodiny se na něj, jako na živitele rodiny, nemohou spolehnout. Funkce, které dříve vůči rodině plnil, nyní buď už nejsou plněny vůbec, nebo se jejich plnění ujímá jiný člen, nejčastěji manželský

⁵³ Srov. HOSEK, Jan. *Sám proti alkoholu*. 1998, s. 24.

⁵⁴ Srov. ŠEDIVÝ, V. – VÁLKOVÁ, H. *Lidé, alkohol, drogy*. 1988, s. 100.

⁵⁵ Srov. HAVERFIELD, Marie C a Jennifer A THEISS. A theme analysis of experiences reported by adult children of alcoholics in online support forums. *Journal of Family Studies* [online]. 2014, vol. 20, issue 2, s. 166 [cit. 2015-03-04]. DOI: 10.5172/jfs.2014.20.2.166. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=1fec0533-0af9-4c61-b9fa-9f7702ba2eb4%40sessionmgr4003&hid=4214>

⁵⁶ Srov. CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 15 – 16.

⁵⁷ Srov. HAVERFIELD, Marie C a Jennifer A THEISS. A theme analysis of experiences reported by adult children of alcoholics in online support forums. *Journal of Family Studies* [online]. 2014, vol. 20, issue 2, s. 166 [cit. 2015-03-04]. DOI: 10.5172/jfs.2014.20.2.166. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=1fec0533-0af9-4c61-b9fa-9f7702ba2eb4%40sessionmgr4003&hid=4214>

partner. Někdy se však také stává, že role a povinnosti, které dříve plnil dospělý, musí převzít dítě, většinou to bývá nejstarší potomek. V některých případech bývá také nucen převzít určitý druh emocionální odpovědnosti za rodinu.

Chování alkoholika se s postupným vývojem jeho závislosti stává nepředvídatelným a rušivým. Veškeré dění v rodině se orientuje kolem jeho osoby alkoholika, je obtížné dodržovat již zaběhnutý způsob rodinného života a s předstihem něco plánovat. Ostatní členové rodiny neustále žijí neustále v napětí a nejistotě, neví například, kdy se problémový piják vrátí domů, v jakém stavu přijde, jak se bude chovat.

Co se týče rodinných oslav, z jejich průběhu mají členové rodiny, kvůli alkoholikovi, většinou strach. Obávají se jednak jeho nepřítomnosti, ale zejména jeho přítomnosti, která může vyústit v různé problémy, které piják může pod vlivem alkoholu zapříčinit. Margaret Cork vystihuje tento problém v jedné ze svých studií, realizované v rámci projektu „Opomíjené děti“ (The Forgotten Children), která obsahuje rozhovor s jedním z dětí problémově pijících rodičů.⁵⁸ To se k situaci v rodině vyjádřilo takto: *Otec zkazil každé vánoce, co si pamatuji, protože zdemoloval stromeček.*⁵⁹

Podle Hoska společenský život rodiny, ve které žije alkoholik, závisí na dvou aspektech: vztahu rodiny k vnějšímu světu a činnosti v rámci rodiny. Aktivita, které rodina provozuje, jsou narušovány zejména neochotou či neschopností alkoholika účastnit se jich, někdy mají ostatní členové rodiny z chování pijáka takový strach, že se společným aktivitám, do kterých by byl zapojen, vyhýbají.

Peníze, které jsou v rodině utraceny za alkohol, chybí jinde. Alkoholik kvůli své závislosti do určité míry zasahuje do rodinného rozpočtu, jeho schopnost zajistit rodině živobytí se postupně vytrácí.

Pokud alkoholik žije ve společné domácnosti, jejíž příjem je průměrný nebo podprůměrný, musí respektovat určitá pravidla hospodaření a při svých výdajích za alkohol se podřizovat

⁵⁸ Srov. CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 15 – 16.

⁵⁹ CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 15.

potřebám rodinného rozpočtu. Kvůli finanční situaci v rodině, spojené s pijákovým utrácením souvisejícím s jeho závislostí, občas může docházet k různým konfliktům a sporům.⁶⁰

Vzhledem ke své problémové situaci bývá alkoholik ohrožen snížením výdělku nebo nezaměstnaností. Tato skutečnost může mít hluboký dopad na fungování rodiny, často ústí v řadu různých problémů. Z důvodu nedostatku financí se například děti nemohou účastnit některých školou pořádaných akcí (školních výletů, zájezdů atd.), rodině mohou chybět peníze na důležité platby (nájmu atd.) apod.

S výskytem alkoholismu v rodině souvisí rovněž narušení komunikace mezi jejími členy. Alkoholik většinou odmítá o svých problémech mluvit, také jeho partnerka většinou neprojevuje ochotu diskutovat o problému jednak s ním samotným, tak s dětmi.⁶¹

*V pozdějším stadiu se alkohol může stát převládajícím prvkem konverzace i toho, co z rodinného života zbylo. Může ovládnout i komunikaci mezi manželi. I když se nehovoří přímo o pití, konverzace často přechází ve spory a vzájemné obviňování, jejichž tématem jsou důsledky pití.*⁶²

Podle NIAAA⁶³ *obecné charakteristiky alkoholiků zahrnují nízkou frustrační toleranci, touhu po dokonalosti, úzkost, špatné sebehodnocení a pocity osamělosti.*⁶⁴

Tyto charakteristiky, typické pro osoby závislé na alkoholu, se odráží v jejich vztazích s ostatními.⁶⁵

2.3.1 Dopady alkoholismu v rodině na děti

Problémy s alkoholem v rodině závažným způsobem postihují také děti. Právě u nich je možné zaznamenat několik typických příznaků, které se vyskytují u potomků závislých rodičů. Můžeme zde zařadit zejména nízké sebevědomí, osamělost, bezmocnost, pocity viny

⁶⁰ Srov. HOSEK, Jan. *Sám proti alkoholu*. 1998, s. 25.

⁶¹ Srov. CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 17.

⁶² CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 17.

⁶³ Pozn. National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism. Dostupné na: <http://www.niaaa.nih.gov/>

⁶⁴ HAVERFIELD, Marie C a Jennifer A THEISS. A theme analysis of experiences reported by adult children of alcoholics in online support forums. *Journal of Family Studies* [online]. 2014, vol. 20, issue 2, s. 166 [cit. 2015-03-04]. DOI: 10.5172/jfs.2014.20.2.166. Dostupné z:

⁶⁵ Srov. HAVERFIELD, Marie C a Jennifer A THEISS. A theme analysis of experiences reported by adult children of alcoholics in online support forums. *Journal of Family Studies* [online]. 2014, vol. 20, issue 2, s. 166 [cit. 2015-03-04]. DOI: 10.5172/jfs.2014.20.2.166. Dostupné z:

<http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=1fec0533-0af9-4c61-b9fa-9f7702ba2eb4%40sessionmgr4003&hid=4214>

nebo strach z opuštěnosti. Tyto děti rovněž bývají často smutné, také z tohoto se u nich zvyšuje riziko vzniku deprese. Některé děti alkoholiků mohou žít v domnění, že za vzniklou situaci v rodině (včetně toho, že jejich rodič pije), mohou právě ony. Většinou žijí v neustálém napětí a stresu.⁶⁶

*Matka nám vždy nepřiliš přívětivě připomínala, že jsme příčinou rodinných hádek. Kdybychom se tolik neprali nebo měli lepší známky, nemusela by se pořád cítit tak mizerně. Vyrůstal jsem s jednou jistotou: Způsobil jsem dnes nějaký problém, ačkoli vůbec nevím jak, proč a jaký.*⁶⁷

To, do jaké míry se na dítěti podepisují problémy jeho rodičů, závisí především na jeho věku v době, kdy se problémy poprvé objeví.

Zvláště malé děti, které jsou citlivé na zhoršení tělesné péče, může problém s alkoholem v rodině vážně poznamenat. Tyto děti si ještě pořádně neuvědomují, co ve skutečnosti děje, nedokáží se orientovat v nastalé situaci. Pokud nejsou dostatečně naplňovány jejich potřeby, může u nich postupně dojít k deprivaci. Starší děti bývají více poznamenány po psychické stránce. Nelze však tvrdit, že také u malých dětí nedochází k psychickým postižením. U malých dětí se vyskytuje větší závislost na rodičích, problém s odpoutáním se od jejich přítomnosti. Naproti tomu starší dítě má větší možnost odpoutat se od rodiče, který je závislý, třeba tím, že opustí domov.⁶⁸

U dětí, které jsou postiženy zneužíváním alkoholu, či jiných návykových látek v rodině, existuje větší riziko vzniku různých poruch chování, emočních poruch, atd. Vzhledem k prožití skutečnosti a z ní pramenícího smutku, hněvu a jiných stavů, mohou také v dospělosti začít pít.⁶⁹

Když dítě opakovaně zažívá situace, ve kterých vidí své rodiče, jak řeší vlastní problémy právě alkoholem, může se stát, že až vyroste a bude se potýkat s různými neúspěchy a

⁶⁶ Srov. PARSONS, Tetyana. Alcoholism and Its Effect on the Family. In: *AllPsych ONLINE: The Virtual Psychology Classroom* [online]. © 1999-2003 [cit. 2013-11-11]. Dostupné z: <http://allpsych.com/journal/alcoholism.html>

⁶⁷ CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 20.

⁶⁸ Srov. CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 20.

⁶⁹ Srov. DAYTON, Tian. Portrait of an Alcoholic Family: Forgotten Children; Right Next Door?. *National Association for Children of Alcoholics* [online]. [cit. 2013-11-16]. Dostupné z: <http://www.nacoa.org/pdfs/Portrait%20of%20an%20Alcoholic%20Family.docx.pdf>

smutky, začne automaticky opakovat chování svých rodičů.⁷⁰ *Vliv rodiny je vztahu k alkoholu a jiným návykovým látkám zásadní.*⁷¹

*Rovněž některé děti silných pijáků mohou odmítnout příklad rodičů, možná právě vzhledem k problémům, které s alkoholem souvisí, a jako dospělí pijí jen málo nebo nepijí vůbec.*⁷²

Mohou se také setkat s různými formami zanedbávání. Žijí například s pocitem, že jsou opuštěny, mají strach, že jejich rodič zemře následkem nadměrného pití alkoholu, nebo že ho druhý rodič (ten, který nezneužívá alkohol), opustí. Vzhledem k problému v rodině může mít potíže s navazováním přátelství, nebo jejich udržováním. Také se může stát obětí různých forem šikany, dostávat se do konfliktů, i těch, které probíhají mezi jeho rodiči a mohou být násilné. Rovněž často bývá svědkem rozpadu rodiny.⁷³

*Dítěti se může zdát, že každý v jeho světě je pln zloby, hořkosti a bolesti, že není nikdo, u koho by našlo teplo, lásku a podporu.*⁷⁴

Děti problémově pijících rodičů bývají nuceny převzít role a povinnosti dospělých, z tohoto důvodu jsou do určité míry připraveny o dětství. Někdy na ně bývají kladeny takové nároky, že si samy v sobě utvrdí pocit, že nesmí v ničem selhat, neboť jsou zodpovědné za chod rodiny, cítí potřebu a zároveň se všemožně snaží zavděčit svým rodičům, i když z nich mají mnohdy strach. Kromě toho je často sužují pocity viny za vlastní neschopnost se o rodiče řádně postarat. Z toho pramení jejich perfekcionismus, v důsledku něhož mají v dospělosti nízké sebevědomí, žijí v domnění, že nic nezvládnou pořádně, že se nedokáží nikomu zavděčit. Také z tohoto důvodu později poznávají, že jim činí problém navazovat či udržovat uspokojivé vztahy.⁷⁵

⁷⁰ Srov. PRESLOVÁ, Ilona. Dopady alkoholismu rodičů na děti. In: *Šance Dětem* [online]. OPS Sirius, © 2011–2013 [cit. 2013-12-28]. Dostupné z: <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/rodice-jsou-zavisli/dopady-alkoholismu-rodicu-na-deti.shtml>

⁷¹ PRESLOVÁ, Ilona. Dopady alkoholismu rodičů na děti. In: *Šance Dětem* [online]. OPS Sirius, © 2011–2013 [cit. 2013-12-28]. Dostupné z: <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/rodice-jsou-zavisli/dopady-alkoholismu-rodicu-na-deti.shtml>

⁷² CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 12.

⁷³ Srov. CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 20.

⁷⁴ CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 20.

⁷⁵ Srov. GOLD, Mark. Children of Alcoholics. In: *Psych Central* [online]. © 1995–2013 [cit. 2013-11-18]. Dostupné z: <http://psychcentral.com/lib/children-of-alcoholics>

Děti, které vyrůstají v rodině, jejíž život je poznamenán závislostí, by měly být vedeny takovým způsobem, aby se setkaly s porozuměním a láskou a neměly strach, že když řádně nezabezpečí své rodiče, stane se něco špatného. Rovněž si musí uvědomit, že nemají zodpovědnost za všechno a některé jejich pocity viny, pramenící z nesplnění něčeho, co považovaly za vlastní povinnost splnit, jsou zbytečné. Je třeba kolem nich udržovat klidné prostředí.⁷⁶

2.3.2 Pití alkoholu dospělými jako příčina rozpadu rodiny

V některých zemích bylo prokázáno, že lidé, kteří usilují o vytváření pevných vztahů a mají rodinu, si snaží udržovat ve vztahu k alkoholu určitý odstup. Dospělí, zejména muži, kteří žijí v manželství nebo pevném partnerství, konzumují alkohol v menším množství než ti, kteří jsou svobodní, rozvedení, ovdovělí, nebo žijící odloučeně od svého partnera. U žen je situace komplikovanější.

Důvodů, proč mají samostatně žijící lidé, nebo ti, kteří jsou odloučeni od svého partnera vyšší sklony k závislosti, je celá řada. Určitou roli zde hraje jejich tendence více využívat vlastní volnosti, spočívající v možnosti nenechat se příliš omezovat různými závazky a povinnostmi, dále také přístup k vlastním financím, zejména tedy schopnost s nimi uvážlivě nakládat. Pravděpodobnost vzniku závislosti u samostatně žijícího člověka souvisí rovněž s tím, jakým množstvím času disponuje a jakým způsobem je schopen jej využít. S volným časem je spojeno také setkávání se s přáteli, které se často uskutečňuje na místech, kde se vyskytuje alkohol a jeho pití je zde považováno za jednu z hlavních činností.⁷⁷

Prostřednictvím studie⁷⁸, realizované ve Velké Británii, bylo zjištěno, že jednou z hlavních příčin současného nárůstu nemocnosti a úmrtnosti v souvislosti s alkoholem, může být vysoký počet odloučení a rozvodů.

Rovněž bylo zjištěno, že nejméně rizikovou skupinou osob pro vznik závislosti jsou páry, které vychovávají děti. Naopak nejvyšší riziko je přisouzeno svobodným dospělým osobám,

⁷⁶ Srov. DAYTON, Tian. Portrait of an Alcoholic Family: Forgotten Children; Right Next Door?. *National Association for Children of Alcoholics* [online]. [cit. 2013-11-16]. Dostupné z: <http://www.nacoa.org/pdfs/Portrait%20of%20an%20Alcoholic%20Family.docx.pdf>

⁷⁷ Srov. CSĚMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 14.

⁷⁸ CHICK, J. Evidence Suggesting Increasing Health Damage in Scotland Related to Alcohol. In *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 14.

které žijí s jedním z rodičů, a také rodičům, kteří samostatně vychovávají děti. U těchto lidí je rovněž patrný velký výskyt nejrůznějších neurotických poruch obecně.⁷⁹

Psychiatrické důsledky rozpadu manželství zahrnují afektivní a úzkostné poruchy a zneužívání alkoholu.⁸⁰

⁷⁹ Srov. CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 14.

⁸⁰ CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 14.

3 DĚTI RODIČŮ ALKOHOLIKŮ

Chování rodiče – alkoholika je nepříznivě ovlivněno chemikáliemi v jeho těle, chování rodiče – nealkoholika je pak poznamenáno reakcí na alkoholika. Zbývá pak už jen velice málo emoční energie k naplnění všech potřeb dětí, jež se stávají oběťmi rodinné nemoci.⁸¹

Existuje mnoho dětí, jejichž vývoj je poznamenán tím, že žijí v rodině s alkoholikem. Někdy bývá obtížné tyto děti identifikovat, zejména proto, že je u nich doma problém s alkoholem bagatelizován, nebo se rodina snaží ochránit před nepříjemnou realitou tak, že to, co se děje ve skutečnosti, záměrně přehlíží.⁸²

Jednotliví členové rodiny, postižené alkoholismem, si do určité míry uvědomují závažnost problému. I přes to všechno se před ostatními obvykle snaží vzbudit dojem, že je všechno v naprostém pořádku, usilují o popření všeho, co by mohlo přispět k objasnění reality. Odhalení skutečnosti představuje pro rodinu jakési tajemství, které ji udržuje pohromadě.⁸³

Usilování o popření problému a jeho důsledků vede k tomu, že je v rodinách alkoholiků, často denně, vyřčeno mnoho lží, výmluv a tajemství. Výsledkem toho bývá ohromný citový zmatek, který postihuje zejména děti.⁸⁴

To, že se rodina snaží před okolním světem budit dojem, že je normální, vyvolává hlavně v dětech pocit zmatenosti a nejistoty. Pod vlivem rodinné situace jsou nuceny popírat hodnověrnost vlastních pocitů a vnímání skutečnosti. Vzhledem k atmosféře, panující v domácnosti, plné napětí, nervozity a strachu, se dítě ostýchá vyslovit to, co si skutečně myslí a co cítí. To postupně podlamuje jeho vlastní sebedůvěru, trpí pocity viny, není si jisté, zda mu ostatní věří. Právě pocitem, že mu lidé nedůvěřují, může nadále trpět i v době dospívání; přestává o sobě cokoli sdělovat, nevyjadřuje své vlastní názory. Některé děti alkoholiků bývají v dospělosti velmi ostýchavé.⁸⁵

Podle Woititzové je vlastní sebehodnocení dětí problémově pijících rodičů nižší ve srovnání s dětmi, jejichž rodiče problémy s alkoholem nemají. Sebehodnocení člověka totiž závisí především na tom, jakým způsobem je k němu přistupováno, na míře zdvořilého, vstřícného a zúčastněného zacházení. V rodinách postižených alkoholismem většinou

⁸¹ WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 18.

⁸² Srov. WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 18.

⁸³ Srov. FORWARDOVÁ, Susan a Craig BUCK. *Když nám rodiče ničí život*. 2008, s. 83.

⁸⁴ Tamtéž, s. 82.

⁸⁵ Srov. FORWARDOVÁ, Susan a Craig BUCK. *Když nám rodiče ničí život*. 2008, s. 84.

nedochází k optimálnímu naplnění těchto podmínek, proto se u zde žijících dětí častěji vyskytuje pocit méněcennosti.⁸⁶

Rovněž ve srovnání s dětmi, jejichž rodiče mezi sebou mají standardní manželský vztah, se u dětí alkoholiků častěji vyskytují projevy deprese, úzkostí, a také snížená úroveň poznávacích schopností, a to především důsledkem toho, že jejich manželství prochází krizí.⁸⁷

V řadě různých zemí bylo realizováno mnoho studií, jejichž hlavním předmětem zkoumání je právě problematika dětí problémově pijících rodičů. Prostřednictvím většiny těchto studií je poukazováno na zvýšené riziko vzniku různých problémů u těchto dětí. Tyto problémy je možné seskupit do tří hlavních okruhů:

- Antisociální chování – u dětí problémově pijících rodičů se vyskytuje zvýšené riziko vzniku různých poruch chování, a rovněž rozvoje sociálně patologických jevů (agrese, šikany atd.)
- Emoční problémy – zde můžeme zařadit různé psychosomatické problémy (nespavost, různé chronické bolesti, zažívací potíže, noční pomočování atd., široké spektrum různých psychických potíží, dále různé problémy plynoucí z negativního vztahu s rodiči, nízké sebehodnocení a sebeobviňování aj.
- Škola – častější výskyt obtíží souvisejících s učením, specifických poruch učení (dysgrafie, dyskalkulie atd.), problémů se soustředěním, problémů s chováním (např. záškoláctví) a špatného prospěchu.⁸⁸

3.1 Děti alkoholiků a jejich dětství

Děti alkoholiků vyrůstají v prostředích, která jsou si podobná. Role jednotlivých členů rodiny mohou být rozdílné, nicméně to, co se odehrává v každé alkoholické domácnosti, se většinou moc neliší. Konkrétní události sice mohou být rozdílné, avšak celkově je domácí prostředí

⁸⁶ Srov. WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 19.

⁸⁷ Srov. HAVERFIELD, Marie C a Jennifer A THEISS. A theme analysis of experiences reported by adult children of alcoholics in online support forums. *Journal of Family Studies* [online]. 2014, vol. 20, issue 2, s. 167 [cit. 2015-03-08]. DOI: 10.5172/jfs.2014.20.2.166. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=1fec0533-0af9-4c61-b9fa-9f7702ba2eb4%40sessionmgr4003&hid=4214>

⁸⁸ Srov. CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 20.

v rodině postižené alkoholismem jedno jako druhé.⁸⁹ *Nevyřčené napětí a úzkost jsou všudypřítomné.*⁹⁰ Následky tohoto stavu mohou být rozdílné, ale skoro vždy je možné se setkat s bolestí a výčitkami svědomí.⁹¹

Role druhého rodiče je ve výchově společného dítěte klíčová. Sice na jednu stranu může, na úkor péče o rodiče závislého na alkoholu, dítě určitým způsobem zanedbávat, na druhou stranu mu však může poskytnout potřebnou lásku a podporu.⁹²

Převrácení rolí jednotlivých členů je jedním z typických znaků rodin alkoholiků. Dítě alkoholika se většinou cítí zodpovědné za pocity ostatních lidí. Snaží se dělat všechno možné jenom proto, aby se vyhnulo konfrontaci s rodiči, neboť nechce být odpovědné za to, že bude někomu (včetně něj) ublíženo.

Například když pomáhá matce uložit opilého otce, má tendence přebírat odpovědnost za to, aby se otec nerozzlobil, snaží se jednat jako rodič, nikoliv jako dítě.⁹³ *Jenže je-li dítě nuceno převzít roli rodiče, přichází o svůj vzor, čímž je vážně ohrožen vývoj jeho sebepojetí.*⁹⁴

V rodině, která je ovládaná alkoholem většinou dochází k tomu, že roli dítěte zaujme svým patetickým, nerozumným chováním rodič, který je závislý na alkoholu, a kvůli této skutečnosti stále něco vyžaduje. Svou dětskou roli zatěžuje ostatní členy rodiny natolik, že nenechává dětem žádný prostor.⁹⁵

Děti, které vyrůstají v rodině alkoholika, se každý den setkávají s nepředvídatelnými a proměnlivými okolnostmi a chováním.⁹⁶

Podle Matějčka a Dytrycha *dítě vnímá rodinnou situaci přes chování matky.*⁹⁷ Zejména ve svém raném vývoji dítě potřebuje vnímat v rodině dobrou atmosféru, žádné rodinné hádky související s přebytkem negativních emocí.⁹⁸

⁸⁹Srov. WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 27.

⁹⁰ WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 27.

⁹¹ Srov. WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 27.

⁹² Srov. HAVERFIELD, Marie C a Jennifer A THEISS. A theme analysis of experiences reported by adult children of alcoholics in online support forums. *Journal of Family Studies* [online]. 2014, vol. 20, issue 2, s. 168 [cit. 2015-03-08]. DOI: 10.5172/jfs.2014.20.2.166. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=1fec0533-0af9-4c61-b9fa-9f7702ba2eb4%40sessionmgr4003&hid=4214>

⁹³ Srov. FORWARDOVÁ, Susan a Craig BUCK. *Když nám rodiče ničí život*. 2008, s. 86 – 87.

⁹⁴ FORWARDOVÁ, Susan a Craig BUCK. *Když nám rodiče ničí život*. 2008, s. 87.

⁹⁵ Srov. FORWARDOVÁ, Susan a Craig BUCK. *Když nám rodiče ničí život*. 2008, s. 87.

⁹⁶ Tamtéž, s. 99.

⁹⁷ MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 2002, s. 15.

Ke správnému vývoji dítěte přispívá především vzájemné porozumění ve vztahu s jeho rodiči a s ostatními lidmi, v němž dítě nachází pocit bezpečí, sebeúcty a schopnost vyrovnávat se s komplikovanými vnitřními problémy, kterým musí čelit.⁹⁹

Děti, které vyrůstají v rodinném prostředí, kde se užívá alkohol ve vyšším množství, si vytvářejí, především kvůli častým sporům mezi rodiči, představu patologického vztahu.¹⁰⁰

Je obtížné najít vzor v matce, která si stěžuje na chování otce, pláče a devaluje postavu otce různými přívlastky, kterým dítě nerozumí.¹⁰¹ Stejně tak *je těžké se identifikovat s otcem, který přijde domů opilý, křičí na matku, označuje ji zahanbujícími jmény a nakonec ji fyzicky napadne.*¹⁰²

Rodina často vynakládá obrovské úsilí na bezvýhodné pokusy zachránit alkoholika a utajit děsivou skutečnost před okolním světem, z toho důvodu jí nezbývá skoro žádný čas zajištění potřeb dětí a věnování jim pozornosti.¹⁰³

Rodiče, kteří soustředí veškerou energii pouze na vlastní tělesné a duševní přežití, tímto svým jednáním vysílají k dětem důraznou zprávu: *Tvoje pocity nejsou důležité, záleží jen na mně.*¹⁰⁴ Spousta takových dětí, kterým chybí rodičovská pozornost, čas a péče, trpí často pocitem, že jsou neviditelné, jako by neexistovaly.¹⁰⁵

Jednou z nejproblematictějších věcí ve vztahu rodičů a dětí je situace, kdy rodiče, i když si to uvědomují více či méně, využívají dítě v období, kdy mezi nimi dochází ke konfliktům, jako hromosvod, tedy v podstatě jako oběť, na kterou se svalují různé viny, které mu nepatří.¹⁰⁶

Podle Forwardové a Bucka *alkohol vydatně posiluje syndrom, který lze popsat tak, že tatáž věc je jeden den v pořádku, zatímco druhý den je nepřijatelná. Vzhledem k tomu, že se*

⁹⁸ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 2002, s. 15.

⁹⁹ Srov. WOITIZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 18.

¹⁰⁰ Srov. HAVERFIELD, Marie C a Jennifer A THEISS. A theme analysis of experiences reported by adult children of alcoholics in online support forums. *Journal of Family Studies* [online]. 2014, vol. 20, issue 2, s. 167 [cit. 2015-03-06]. DOI: 10.5172/jfs.2014.20.2.166. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=1fec0533-0af9-4c61-b9fa-9f7702ba2eb4%40sessionmgr4003&hid=4214>

¹⁰¹ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 2002, s. 15 – 16.

¹⁰² MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 2002, s. 16.

¹⁰³ Srov. FORWARDOVÁ, Susan a Craig BUCK. *Když nám rodiče ničí život*. 2008, s. 84.

¹⁰⁴ FORWARDOVÁ, Susan a Craig BUCK. *Když nám rodiče ničí život*. 2008, s. 51.

¹⁰⁵ Srov. FORWARDOVÁ, Susan a Craig BUCK. *Když nám rodiče ničí život*. 2008, s. 51.

¹⁰⁶ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 2002, s. 13.

*vyšlání signálů i pravidla mění často a neočekávaně, dítěti se nikdy nepodaří uspět.*¹⁰⁷ Rodiče – alkoholici používají často kritiku jako nástroj kontroly, takže většinou bez ohledu na to, co dítě udělá, si rodič vždy najde něco, co je možné zkritizovat. Dítě se tak stává ventilem pro frustraci, mění se v obětního beránka, který může za všechny neúspěchy rodičů. Tímto zákeřným způsobem si rodič – alkoholik obhazuje a ventiluje vlastní nedostatky.¹⁰⁸ Dítě tak opakovaně dostává poselství typu: *Kdybys nedělala všechno špatně, maminka by nemusela pít.*¹⁰⁹

Woititzová se ve své knize snaží promlouvat přímo k potomkům alkoholiků, uvádí zde některé z pocitů, se kterými se mohli v domácnosti alkoholika v dětství setkat: *Stále jste mysleli na to, že kdybyste tam nebyli jaksi navíc, tak ke všem těmto problémům vůbec nedošlo.(...)Život by mohl být celkově mnohem snazší, kdybyste tam jednoduše nebyli. Cítili jste se velice provinile. A byla to sama vaše existence, která to jaksi všechno způsobila. Kdybyste byli lepší, bylo by méně problémů. Všechno to byla vaše vina, ale zdálo se, že pro to, aby se život zlepšil, nemůžete udělat vůbec nic.*¹¹⁰

Některé děti alkoholiků bývají vmanipulovány do role obětního beránka, jiné mohou sehrávat roli rodinného hrdiny, takzvané zlaté dítě. Za svou obrovskou odpovědnost, kterou mají vůči rodičům, bývají tyto děti zaplavovány náklonností obou rodičů, a rovněž ostatních lidí.

Na první pohled se může zdát, že tento povrchní pozitivní přístup je pro vývoj dětí velmi příznivý, nicméně není to tak. I tyto děti trpí deprivací a jsou sužovány různými „niternými démony“. Ve skutečnosti se totiž neustále snaží dosáhnout nedosažitelných cílů v podobě dokonalosti. Tyto snahy je většinou neopouštějí ani v dospělosti.¹¹¹

Wegscheiderovou – Cruseovou¹¹² byly popsány čtyři typické reakce dětí na závislost buď jednoho, nebo obou rodičů.

1. *Rodinný hrdina* (nejčastěji je představován nejstarším sourozencem) přebírá závazky, které již není problémový rodič vůči rodině schopen plnit, a to většinou přesahuje jeho možnosti. U takového dítěte se může v dospělosti objevit pocit méněcennosti a

¹⁰⁷ FORWARDOVÁ, Susan a Craig BUCK. *Když nám rodiče ničí život*. 2008, s. 96.

¹⁰⁸ Srov. FORWARDOVÁ, Susan a Craig BUCK. *Když nám rodiče ničí život*. 2008, s. 96.

¹⁰⁹ FORWARDOVÁ, Susan a Craig BUCK. *Když nám rodiče ničí život*. 2008, s. 96.

¹¹⁰ WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 28 – 29.

¹¹¹ Srov. FORWARDOVÁ, Susan a Craig BUCK. *Když nám rodiče ničí život*. 2008, s. 97 – 98.

¹¹² Poznámka: v roce 1989.

nedostačivosti, i když může být jinak celkem úspěšné. Pokud chceme dítě vyléčit, musíme ho vést takovým způsobem, aby nemělo pocit, že musí řešit problémy druhých, a zabývalo se jen takovými záležitostmi, které odpovídají jeho věku.

2. *Ztracené dítě* bývá bázlivé, uzavřené a stažené do sebe, příliš nekomunikuje se svým okolím, často je u něj patrna tendence unikat do vlastní fantazie a vnitřního světa. Takovému dítěti je třeba porozumět a věnovat mu více pozornosti, aby nemělo strach z vnějšího světa a bylo schopno v něm plnohodnotně žít.
3. *Klaun* se snaží nejrůznějšími projevy veselí odvádět pozornost od problémů v rodině. Prostřednictvím šaškování se snaží vyhnout různým hádkám. Pokud chceme dítěti pomoci, nesmíme u něj posilovat právě ono šaškování. Naopak je vhodné v něm posilovat zdravé sebevědomí a ukázat mu způsoby, jak se přiměřeně a vhodně projevit.
4. *Černá ovce* se na sebe snaží upozornit zlobením, delikvencí atd. Zároveň se tímto svým chováním snaží odvést pozornost od problémů dospělých. Pokud chceme takovému dítěti pomoci, musíme zabránit posilování nevhodného chování, dále je vhodné stanovit pevná pravidla. Rovněž musíme pracovat na posílení jeho sebevědomí.¹¹³

Většina dětí alkoholiků se cítí zodpovědná za pocity ostatních lidí, mají tendence přebírat odpovědnost za pocity matky i otce. Neustále usilují o zlepšení rodinného života. Některé z nich jsou i v dospělosti sužovány pocity viny za to, že nedokázaly dát život svých rodičů do pořádku.¹¹⁴

Bylo pro vás těžké z domova odejít, a to nejenom na víkend. Když jste byly pryč přes noc, měli jste starosti, co se doma děje: „když jsem pryč z domova, jsem jako krysa, jež opouští potápějící se loď. Co si beze mě počnou? Oni mě potřebují.“¹¹⁵

Děti alkoholiků bývají introvertní, osamělé, trpí úzkostí nebo depresemi. Často se bojí o život svých rodičů, například když jsou svědky jejich opilosti. Rovněž mají strach z jejich hádek, zejména z jejich vyústění.¹¹⁶

¹¹³ Srov. NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost*. 2003, s. 83 – 84.

¹¹⁴ Srov. Tamtéž, s. 86 – 87.

¹¹⁵ WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 30.

Viděli jste matku, jak otce kryje. Slyšeli jste, jak si vymýšlí omluvy, že je nemocný a nemůže jít do práce. Dokonce když jste jí něco o otci řekli, předstírala, že to není pravda. (...) Rychle jste se naučili nechávat si otcovo pití pro sebe; když váš žaludek zneklidněl a cítili jste vnitřní napětí, plakali jste dlouho do noci – jestli jste vůbec ještě mohli a uměli plakat.¹¹⁷

Ve škole mohou být děti alkoholiků buď velmi ctižádostivé a usilovat o dobré výsledky, nebo mohou ztratit veškerý zájem o vzdělání a dostávat špatné známky. Rezignace na úspěch většinou plyne z jejich nízkého sebehodnocení a sebevědomí.¹¹⁸

Podle Woititzové je pro děti alkoholiků obtížné získat si přátele, a to ze dvou důvodů. Zaprvé proto, že děti alkoholiků často nevěří tomu, že je má někdo skutečně rád. Doma totiž bývají utvrzovány v pocitu, že jsou mizerné.¹¹⁹ *Ale i kdyby to nahlas nikdy neřekli, tak vy jste věděli, že to pravda je, protože kdyby to pravda nebyla, tak by váš otec nepil.¹²⁰*

Druhým je důvodem strach z toho, že jejich kamarádi postupem času zjistí, jak se věci mají a otočí se k nim zády. Bojí, že když je přivedou k sobě domů, stane se něco strašného.¹²¹ *Kolikrát jste mohli zajít do domova svých kamarádů, aniž byste je pozvali k sobě? Nemohl jste se nikdy zbavit myšlenky na ten hrozný den, kdy vám váš kamarád řekne: „Pojďme si dnes odpoledne hrát k vám domů.“ Mohl jste chodit ke svým kamarádům, ale jen tak často, aby je nenapadlo chtít se jednou přijít podívat i k vám. Mít kamaráda možná za tu cenu ani nestálo.¹²²*

Postupem času mívají děti alkoholiků stále větší problémy se seznamováním. Někdy prostě neví, jak se spřátelit. Většinu z nich přitom doprovází myšlenky typu: *O čem s nimi budu mluvit? Proč by se o mě zajímali? Proč by mě měli mít rádi? Nejsem dobrý člověk, proč by mě měli chtít za kamaráda?¹²³*

¹¹⁶ Srov. CAINES, Kimberly. Personality Characteristics of Children of Alcoholics. In: *eHow* [online]. @ 1999 - 2014 [cit. 2014-02-09]. Dostupné z: http://www.ehow.com/info_7959153_personality-characteristics-children-alcoholics.html

¹¹⁷ WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 30.

¹¹⁸ Srov. CAINES, Kimberly. Personality Characteristics of Children of Alcoholics. In: *eHow* [online]. @ 1999 - 2014 [cit. 2014-02-09]. Dostupné z: http://www.ehow.com/info_7959153_personality-characteristics-children-alcoholics.html

¹¹⁹ Srov. WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 36.

¹²⁰ WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 36.

¹²¹ Srov. WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 36.

¹²² WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 36.

¹²³ Tamtéž, s. 38.

3.2 Dospělé děti alkoholiků

Podle Csémy, Nešpora a Sovinové, problémy dětí, související se soužitím s rodičem alkoholikem, často přetrvávají až do jejich dospělosti, kdy mohou významně ovlivnit jejich život.¹²⁴

U některých dětí, které vyrůstaly v rodině s rodičem alkoholikem, se mohou v dospělosti rozvinout podobné vlastnosti a osobnostní rysy. J. G. Woititzová ve své knize uvádí třináct charakteristik jedinců, kteří vyrostli v dysfunkčních rodinách.

- **Dospělé děti alkoholiků si nejsou jisty tím, jaké chování je normální.**

Tato charakteristika vystihuje skutečnost, že mnoha jedincům, kteří vyrůstali v dysfunkční rodině, často chybí jakákoliv zkušenost o tom, co je vlastně normální. Důsledkem toho mohou kopírovat věci, které se jim zdají normální a za takové je považují. Rozlišit to, co je vlastně a co není normální, pro ně může představovat problém. Často mohou kvůli tomu trpět velkým vnitřním zmatkem a rozpaky.¹²⁵

- **Dospělé děti alkoholiků mají těžkosti při dotahování úkolů do konce.**

Tato charakteristika poukazuje na život v typické alkoholické domácnosti, a souvisí s množstvím vyřčených slibů, k jejichž splnění většinou nikdy nedošlo. Když rodič alkoholik dítěti něco slíbil, často to nedodržel.¹²⁶ *Ted' se chystám na „tohle“ a pak se pustím do „tamtoho“, ale ani „tohle“ ani „tamto“ se nikdy neuskutečnilo. Nejenže se nic neuskutečnilo, ale alkoholik vyžadoval ocenění jak za svůj nápad, tak dokonce už jenom za to, že něco vůbec udělat zamýšlí. V takovém prostředí jste vyrůstali.*¹²⁷

Woititzová zastává názor, že *ve funkční rodině se dítě setkává s chováním a přístupy, které mu slouží jako model.*¹²⁸ Dítě má možnost sledovat, jak věci probíhají, a klást přitom různé otázky. Zkušenost dětí alkoholiků bývá většinou odlišná, ve svém životě se setkaly se spoustou nedodělaných úkolů, a proto často neví, jak něco dokončit. Důsledkem toho mívají problémy s dotahováním úkolů do konce.

¹²⁴ Srov. CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 24.

¹²⁵ Srov. WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 49.

¹²⁶ Tamtéž, s. 55.

¹²⁷ WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 55.

¹²⁸ WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 56.

- **Dospělé děti alkoholiků lžou v situacích, kdy by bylo stejně snadné říci pravdu.**

Tato charakteristika vychází ze skutečnosti, že v rodině zasažené alkoholem patří lhaní k zásadním rysům jejího fungování. Tímto způsobem je maskován odpor k nepříjemné realitě, zastírací manévry, porušené sliby a také různé nesrovnalosti. Lhaní se postupně stává návykem.¹²⁹

*Přestože vám rodiče říkali, že lhát se nemá, věděli jste, že to tak úplně doopravdy nemyslí. A tak slovo pravda ztratilo svůj význam.(...)Když jste lhali, proč nemůžete vzít kamaráda k sobě domů, nebo proč jste přišli tak pozdě, mohli jste tak zabránit nepříjemnostem. Vypadalo to, že lhaní usnadňuje život každému.*¹³⁰

- **Dospělé děti alkoholiků posuzují samy sebe bez slitování.**

Tato charakteristika souvisí s vlastním sebehodnocením dětí alkoholiků a jejich neustálými snahami zavděčit se rodiči závislému na alkoholu. Často se setkávají s kritikou. Mají sklony k sebeobviňování, trpí pocitem, že jsou příčinou problémů, se kterými se rodina potýká.¹³¹

- **Dospělé děti alkoholiků mají problém se bavit.**
- **Dospělé děti alkoholiků berou samy sebe velice vážně.**

Tato charakteristika poukazuje na dětství potomků alkoholiků. To většinou není příliš veselé, naopak pro plno dětí je soužití s rodičem alkoholikem traumatizující.¹³²

*Spontánní dítě, jež ve vás bylo před mnoha lety umlčeno, nyní bojuje, aby se konečně mohlo projevit. Tíha vaší dospělosti však přispívá k tomu, že zůstává potlačeno. Bojujete sami se sebou. Strach před neznámým vítězí.*¹³³

- **Dospělé děti alkoholiků mají problém s důvěrnými vztahy.**

Podle Woititzové mají dospělé děti alkoholiků problém s navazováním důvěrných vztahů, i když po nich touží.

¹²⁹ Srov. WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 56 – 57.

¹³⁰ WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 57.

¹³¹ Srov. WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 63.

¹³² Tamtéž, s. 67 – 68.

¹³³ WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 69.

Vzhledem k tomu, že se většinou setkaly pouze se vztahem rodičů, který byl poznamenán závislostí na alkoholu jednoho z nich, a tedy rozhodně nebyl v standardní, nejsou schopny si představit, jak skutečně vypadá zdravý důvěrný vztah.

Z dětství si také přinášejí zkušenost problematického vztahu mezi rodičem a dítětem, která vychází z neustálé se opakujícího odmítání a lásky. Také vyrůstají ve velkém strachu z toho, že budou opuštěny.¹³⁴

Woititzová popisuje dojmy dítěte alkoholika jako *pocity někoho, kdo je opakovaně tlačěn jedním směrem a vzápětí opačným, kdo je jednou přijímán, podruhé odmítán, když jednou slyší „pojď ke mně“ a za chvíli zase „jdi pryč“, když má strašlivý strach být někomu nablízku, a přesto po tom touží a potřebuje to.*¹³⁵

Strach z opuštění představuje překážku ve vytváření vztahu. Vzhledem k tomu, že vytváření jakéhokoliv zdravého vztahu vyžaduje ústupky, porozumění a řešení problémů, může i sebemenší rozdíl v názorech u dětí alkoholiků rychle nabýt obrovského rozměru, neboť strach z opuštění zastíní všechno.

Skutečnost, že dospělé děti alkoholiků nedovedou řešit některé vztahové problémy, souvisí mimo jiné také j jejich nižší sebedůvěrou. U svých partnerů často hledají to, co samy sobě nemohou dát. Stejně tak jako přijmou pochvalu, přijmou i to, když je druhá osoba srazí k zemi.¹³⁶

- **Dospělé děti alkoholiků reagují nepřiměřeně na změny, které nemohou ovlivnit.**

Tato charakteristika rovněž poukazuje na dětství potomků alkoholiků. Souvisí zejména s přebíráním zodpovědnosti za své okolí ve snaze zvrátit nastalou situaci. Dítě alkoholika se pod vlivem okolního prostředí postupně naučilo věřit pouze samo sobě a spoléhat na svůj úsudek.

Potom dochází k tomu, že je v dospělosti obviňováno z přisnosti, přílišného autoritářství a nedostatku spontánnosti.¹³⁷ *Vychází to ze strachu, že když neponesete odpovědnost a dojde*

¹³⁴ Srov. WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 69.

¹³⁵ WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 69.

¹³⁶ Srov. WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 71 – 72.

¹³⁷ Tamtéž, s. 76.

*k nečekané a rychlé změně, aniž byste se vy sami na ní podíleli, ztratíte kontrolu nad svým životem.*¹³⁸

Důsledkem toho mohou dospělé děti alkoholiků reagovat na určité situace nepřiměřeně. Jejich počáteční reakce bývá zcela automatická, posléze si však uvědomují, že jejich projevy byly v dané situaci neadekvátní.¹³⁹

- **Dospělé děti alkoholiků neustále hledají a vyžadují pochvalu a ujištění**

Tato charakteristika souvisí s okolním prostředím dítěte, které do určité míry předurčuje, jak bude vnímat samo sebe. Kromě jiných, toto prostředí vytvářejí především rodiče. Na základě různých sdělení, vyřčených rodiči, si dítě postupem času utváří nějakou představu o sobě samém.

Podle Woititzové se děti z rodin zasažených alkoholismem setkávají, ze strany svých rodičů, se sděleními matoucími a nejednoznačnými. Důsledkem toho tyto děti vyrůstají ve zmatku a pořádně neví, co si o sobě myslet. Kvůli tomu, že v dětství nedostávaly ujištění, bývá pro ně značně obtížné je v dospělosti přijímat.

- **Dospělé děti alkoholiků obvykle cítí, že jsou jiné než ostatní lidé**

Děti alkoholiků mají dojem, že jsou odlišné od ostatních lidí. Tento pocit u nich většinou přetrvává až do dospělosti. Jeho hlavní příčina vychází z jejich dětství, většina dětí alkoholiků totiž nedostala příležitost být jako ostatní děti. Vzhledem k situaci v domácnosti se nemohly cítit v pohodě, i když si hrály s ostatními dětmi. Myšlenkami byly někde jinde. Proto se také často cítily osamělými, ve skupině dětí se necítily moc dobře, neboť neměly vybudovány potřebné sociální dovednosti. Vztahy se proto snažily navázat jinými způsoby, které považovaly za vhodné, například uplácením dětí, které chtěly mít za kamarády, hračkami.¹⁴⁰

Podle Woititzové je pro děti alkoholiků *velmi těžké uvěřit, že je druzí akceptují prostě proto, jaké jsou, a že se nemusí stále snažit, aby si to zasloužily.*¹⁴¹

- **Dospělé děti alkoholiků jsou buď mimořádně odpovědné, nebo mimořádně nezodpovědné**

¹³⁸ WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 76.

¹³⁹ Srov. WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 76.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 77 – 79.

¹⁴¹ WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 80.

Tato charakteristika poukazuje do dětství dětí alkoholiků a souvisí s jejich snahou se co nejvíce zavděčit rodičům. Tato snaha většinou skončila utvrzením v tom, že nemá cenu cokoli dělat.

Jelikož děti alkoholiků byly v dětství zvyklé většinu úkolů plnit samy, v dospělosti jim činí potíže spolupracovat s ostatními lidmi. Mají pocit, že nejlépe všechno zvládnou, a musí zvládnout samy.¹⁴²

- **Dospělé děti alkoholiků jsou extrémně loajální**

Loajalita u dětí alkoholiků je především výsledkem strachu a nejistoty. Pro dospělé dítě alkoholika je velmi obtížné vyhnout se zapojení do řady věcí, které by bylo nejlepší úplně zrušit.

Budování vztahů představuje pro děti alkoholiků velmi komplikovanou situaci. Když už se jim podaří nějaký vztah navázat, z obavy, že by mohl skončit, vynakládají pro jeho udržení velké úsilí. Jsou vděční za to, že je druzí neodmítli, a proto cítí potřebu vztah nadále upevňovat. A i když s nimi druhé osoby jednájí špatně, děti alkoholiků si to „nějak“ zdůvodní. Většinou právě tak, jsou schopny jim cokoli odpustit a vzít vinu na sebe.

Dospělé děti alkoholiků se v dobře vybudovaném vztahu cítí bezpečně a mají strach z jakékoli změny.

- **Dospělé děti alkoholiků jsou impulzivní**

Zatímco rodiče dětí, ti kteří jako rodiče skutečně fungují, dokáží dítěti, pokud jedná impulzivně, objasnit důsledky jeho jednání, rodiče závislí na alkoholu, podle Woititzové, nekladou důraz na důslednost. Děti alkoholiků si proto nedokáží učinit představu o důsledcích svého jednání. Z toho důvodu také často reagují impulzivně.

V dospělosti se tato vlastnost často projevuje i v jejich práci, a to především neúmyslným vyvoláváním konfliktů. Dospělé děti alkoholiků si důsledky svého jednání uvědomují a znepokojuje je to.¹⁴³

¹⁴² Srov. WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 80.

¹⁴³ Srov. WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 80 – 86.

4 PŘÍPADOVÉ STUDIE

Případová studie, jako jeden z přístupů kvalitativního výzkumu, se zaměřuje na podrobný popis a rozbor jednoho nebo několika málo případů. Pro vytvoření případové studie je shromažďováno velké množství dat od jednoho nebo několika málo jedinců. Tímto způsobem se snažíme zachytit složitost případu, popsat všechny vztahy v jejich celistvosti. Existuje několik typů případových studií, které se rozlišují podle sledovaného případu. Pro výzkum v této práci použijeme osobní případovou studii, která je zaměřena na podrobný výzkum určitého aspektu u jedné osoby.¹⁴⁴

4.1 Výzkumný problém

Výzkumným problémem této práce je vliv změny prostředí na vznik závislostního a návykového chování u dětí alkoholiků. V této studii se budeme zabývat problematikou alkoholismu v rodině a jeho vlivem na děti, zejména se však zaměříme na to, jak poznamenala zkušenost se závislostí u rodičů tyto děti v dospělosti. Dále budeme zkoumat jakým způsobem a do jaké míry se tyto děti dokázaly vyrovnat (především změnou prostředí) se zkušenostmi z dětství, jaký je jejich vztah k alkoholu a riziko, že se u nich vyskytne návykové a závislostní chování.

4.2 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

V teoretické části této práce jsme se zabývali závislostí na alkoholu v rodině a jejím vlivem na děti. V praktické části práce se budeme věnovat této problematice prostřednictvím nahlédnutí do života dvou konkrétních jedinců. Cílem praktické části bude tedy zjistit, porozumět a také vysvětlit, prostřednictvím retrospektivního pohledu do dětství a rodinného prostředí dětí alkoholiků, jakým způsobem a do jaké míry se odráží zkušenost se soužitím s rodičem alkoholikem v jejich současném rodinném životě. Rovněž klademe za cíl zjistit a nastínit, především jak se tato zkušenost projevuje v jejich současném vztahu k alkoholu a jiným návykovým látkám.

Obsahy a výsledky případových studií si nekladou za cíl zobecňovat problémy vyskytující se v alkoholem zasaženém rodinném prostředí, hlavním úmyslem je pochopit s jakými situacemi a jevy se dítě alkoholika může ve své rodině setkat.

¹⁴⁴ Srov. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 2005, s. 103 – 104.

Na základě informací uvedených v teoretické části této práce byly vymezeny následující výzkumné otázky:

- Jak respondenti vnímají své dětství, tehdejší rodinnou situaci a vztah s rodičem alkoholikem?
- Jak respondenti popisují svůj tehdejší život mimo rodinu (škola, zájmová činnost apod.)?
- Jak respondenti nahlízejí na svůj současný život, zda je nějakým způsobem soužití s rodičem alkoholikem poznamenalo a jaký je, vzhledem ke zkušenostem z dětství, jejich vztah k alkoholu a ostatním návykovým látkám?

Aby mohlo dojít ke splnění cíle práce, byly stanoveny dílčí otázky, které byly rozděleny do tří okruhů a položeny respondentům metodou polostrukturovaného rozhovoru a které přispěly k zodpovězení stanovených výzkumných otázek.

4.3 Metoda získávání, zpracování a analýzy dat

Pro získání potřebných informací jsme zvolili metodu moderovaného rozhovoru (interview). Interview je jednou z nejobtížnějších, ale současně nejvýhodnějších metod pro získávání kvalitativních dat.¹⁴⁵ *Z terminologického hlediska termínem interview označujeme takový rozhovor, který je prováděný s určitým cílem a účelem výzkumné studie.*¹⁴⁶

Jedním z důležitých znaků interview je, že jej nelze provádět bez kombinace s metodami pozorování. Pozorování však při realizaci interview nelze omezovat pouze na extrospekci, kromě schopnosti pozorovat dotazovaného je velmi důležitá také schopnost sebereflexe tazatele a jeho vlastní práce v průběhu rozhovoru.¹⁴⁷ *Citlivost tazatele k signálům vlastního těla, schopnost reflektovat v procesu rozhovoru své pocity a projevy jsou např. účinnými nástroji v práci s motivací dotazovaného a vytváření vztahu s ním.*¹⁴⁸

Potřebná data byla získána prostřednictvím polostrukturovaného interview. Jedná se o vůbec nejrozšířenější podobu metody interview, protože poskytuje řešení mnoha nevýhod jak nestrukturovaného, tak plně strukturovaného interview. Výzkumník při něm vytváří určité

¹⁴⁵ Srov. MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 2006, s. 155.

¹⁴⁶ MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 2006, s. 156.

¹⁴⁷ Srov. MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 2006, s. 156.

¹⁴⁸ MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 2006, s. 156.

schéma, které je pro něj závazné. Toto schéma dále specifikuje okruhy otázek, na které se bude účastníků ptát. Obvykle je možné měnit otázek, v jakém se jednotlivým okruhům věnuje a podle potřeby a možností toto pořadí upravuje tak, aby docílil maximální výtěžnosti interview. Pokud je to potřeba, je při polostrukturovaném interview vhodné vyžadovat upřesnění a vysvětlení odpovědi účastníka. To znamená, že si například necháváme vysvětlit, jak danou věc myslí. Tímto způsobem si ověříme, že jsme ji správně pochopili a interpretovali, můžeme klást různé doplňující otázky a snažíme se téma rozpracovat do hloubky, do jaké je to užitečné s ohledem na cíle a definované výzkumné otázky. U polostrukturovaného rozhovoru máme definované tzv. jádro interview, což je minimum témat a otázek, které musí tazatel s dotazovaným probrat. Můžeme si tak být do určité míry jisti, že všechna tato témata budou skutečně probrána. Na toto jádro se poté nabaluje množství různých doplňujících témat a otázek, které tazatel považuje za smysluplné nebo vhodně rozšiřující původní zadání.¹⁴⁹

Pro realizaci polostrukturovaného rozhovoru byly vytvořeny tři okruhy, zahrnující tematické otázky. První okruh zahrnuje rodinné prostředí alkoholika (otázky vztahující se k osobě rodiče alkoholika a vztahu k němu, ostatním členům a vzájemným vztahům mezi nimi apod.), Druhý okruh zahrnuje prostředí, ve kterém dotazovaný pobýval mimo rodinu (společenské, kulturní apod.), do kterého jsou zařazeny otázky týkající se školy, přátel, volného času apod. Třetí okruh otázek je zaměřen na nynější život a životní prostředí dotazovaného (zahrnuje otázky týkající se prostředí, ve kterém dotazovaný žije, jeho rodiny, přátel, volného času, vztahu k alkoholu a sklonům k závislostem, způsobu a smyslu života, perspektiv do budoucna apod.).

Před samotným uskutečněním rozhovoru byly obě účastnice výzkumu obeznámeny skutečností, že veškeré informace, které od nich budou získány, poslouží pouze pro účely této práce. Také byly ujištěny o anonymitě a diskrétnosti získaných dat. Jednotlivé rozhovory byly nahrávány pomocí MP3 přehrávače. Následně byla provedena transkripce dat, tedy jejich převedení z netextové povahy do povahy textové.¹⁵⁰

Do případových studií, vytvořených zpracováním získaných dat, jsou, především pro lepší porozumění danému problému, vloženy přesné přímé citace účastnic výzkumu. V jednotlivých přímých citacích se nachází, vzhledem k co nejpřesnějšímu přepisu

¹⁴⁹ Srov. MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 2006, s. 159 – 160.

¹⁵⁰ Srov. MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 2006, s. 205.

jednotlivých rozhovorů, některé ze znaků používaných při komentované transkripci, které uvádí Hendl¹⁵¹:

(.)	zcela krátká přestávka v projevu nebo pokles intenzity hlasu
..	krátká pauza; krátké zamyšlení
...	střední pauza; delší zamyšlení
(smích)	smích
(...)	vynechání textu

Tabulka 2 – některé znaky používané při komentované transkripci

Data pro analýzu byla upravena a připravena pomocí techniky barvení textu. Tato technika se používá při práci s textem, a to tehdy, pokud pracuje s jeho „papírovou verzí“. Tímto způsobem máme možnost v textu barevně označovat pasáže, které se týkají určitých tematických celků (které odpovídají základním výzkumným otázkám). Technika barvení textu spočívá v přiřazování barev vytyčeným hlavním tématům, následném pročitání textu a barevném označování všech míst, které s jednotlivými tematickými oblastmi souvisí.¹⁵²

Analýza získaných dat byla provedena jedním z dílčích postupů pro analýzu kvalitativních dat, konkrétně metodou zachycení vzorců („gestaltů“). Základní princip této metody spočívá v tom, že v datech jsou vyhledávány určité opakující se vzorce (případně témata), a ty jsou následně zaznamenávány.¹⁵³ *V podstatě jde o vyhledávání určitých obecnějších principů, vzorců či struktur, které odpovídají specifickým zaznamenaným jevům vázaným na určitý kontext, osobu atd.*¹⁵⁴ Tato metoda spočívá v určité redukci, protože na základě vzájemných podobností nebo odlišností je množství pozorovaných (zaznamenaných jevů) seskupováno pod určitou obecnější kategorii, vzorec (téma) atd.¹⁵⁵ *Výzkumník přitom postupuje tak, že při získávání nebo analýze dat vytváří určité koherentní „příběhy“ o tom, jak daný jev probíhá.*¹⁵⁶ Postupuje tedy tak, že postupně vkládá nová data do těchto „příběhů“, a tímto způsobem

¹⁵¹ Srov. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 2005, s. 206 – 207.

¹⁵² Srov. MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 2006, s. 211.

¹⁵³ Srov. MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 2006, s. 222.

¹⁵⁴ MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 2006, s. 222.

¹⁵⁵ Srov. MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 2006, s. 222.

¹⁵⁶ MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 2006, s. 222.

vytváří svou vlastní představu o zkoumaném fenoménu. Podstatné je přitom opakování důležitých částí obecného příběhu (vzorce) v různých konkrétních případech.¹⁵⁷

Bylo vytyčeno několik témat, na základě kterých jsou vytvořeny jednotlivé případové studie:

- Období dětství, vzdělání a zaměstnání, rodinné vztahy, sourozenci
- Rozpoznání rodičova problému s alkoholem
- Rodinný život, vztah k problémovému rodiči
- Vztah respondentky¹⁵⁸ s druhým rodičem a vzájemný vztah obou rodičů
- Prostředí mimo rodinu (škola – vztahy, postavení mezi spolužáky, prospěch)
- Volný čas v dětství (zájmy, koníčky)
- Nynější vztah k alkoholu a jiným návykovým látkám
- Vliv zkušenosti z dětství na současný život
- Vnímání potenciálního rizika možného problému s alkoholem (u respondentky paní Olgy) / Vnímání vlastního problému s alkoholem (u respondentky paní Ludmily)
- Vztah respondentky k rodině, přátelům
- Volný čas nyní
- Smysl života

4. 4 Návod na rozhovory s respondenty

4.4.1 Okruh otázek: rodinné prostředí alkoholika

- Kdo z vaší rodiny měl problém s alkoholem? Kdy jste to začal/a vnímat?
- Jaký byl Váš vztah k němu?

¹⁵⁷ Srov. MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 2006, s. 222.

¹⁵⁸ Místo označení „respondentka“ jsou v jednotlivých případových studiích používána změněná jména respondentek (tj. paní Olga, paní Ludmila)

- Vadilo Vám jeho pití? Jak často byl opilý? Při jaké příležitosti byl schopen se opít? Jak se potom v opilosti choval? Co se třeba dělo, když přišel domů opilý?
- Snažil/a jste se mu třeba nějakým způsobem v pití zabránit? Měl/a jste někdy strach o jeho zdraví nebo život?
- Jaký byl naopak Váš rodič, když byl střízlivý? Snažil se Vám třeba něco vynahradit?
- Jaký jste měl/a vztah s Vaším druhým rodičem? Snažil se Vám třeba někdy nějakým způsobem odůvodnit, proč Váš rodič pije?
- Jaký byl vzájemný vztah Vašich rodičů?
- Máte nějaké sourozence? Jak jste spolu v dětství vycházeli?
- Jak byste zhodnotil/a své dětství?

4.4.2 Okruh otázek: prostředí, ve kterém dotazovaný, mimo rodinu, v dětství pobýval (kulturní, společenské atd.)

- Když jste byl/a mimo domov (např. ve škole), měla jste někdy starost o to, co se děje doma?
- Jak jste ve škole prospíval/a?
- Jaké postavení jste měl/a mezi spolužáky?
- Neměla jste třeba pocit, že Vaše dětství bylo jiné, než dětství Vašich spolužáků nebo kamarádů? V čem? Záviděl/a jste jim něco?
- Věděl někdo něco o tom, co se děje u Vás doma (např. učitel, kamarád)? Svěřil/a jste se s tím někdy někomu? Jak na to reagoval?
- Jaké jste měla v dětství zájmy a koníčky? Co jste rád/a dělal/a ve volném čase?

4.4.3 Okruh otázek: nynější život dotazovaného

- Dokázal/a byste, na základě zkušenosti z dětství, popsat Váš nynější vztah k alkoholu? Jaký je Váš vztah k jiným návykovým látkám (tabák, drogy, léky atd.)?

- Myslíte si, že Vás třeba nějak soužití s rodičem alkoholikem poznamenalo? Jakým způsobem? V jakých situacích to pociťujete?
- Měl/a jste někdy nějaké psychické problémy? Existuje něco, z čeho máte strach?
- Dokázal/a byste mi pár slovy popsat svou povahu? Jak myslíte, že Vás vnímá Vaše okolí (rodina, přátelé atd.)?
- Představte si, že by někdo z Vašich blízkých (třeba dítě) propadl nějaké závislosti (např. na alkoholu, na drogách). Jakým způsobem byste na to reagoval/a?
- Co rád/a děláte ve volném čase?
- Co je pro Vás v životě nejdůležitější? Co je smyslem Vašeho života?

4.5 Předmět výzkumu

Jak již bylo naznačeno výše, předmětem výzkumu jsou dospělé děti alkoholiků, a především pak zmapování jejich soužití a vztahu s rodičem alkoholikem. Zaměřujeme se zejména na to, jaký vliv měla zkušenost se závislostí u rodičů na tyto děti v dospělosti. Rovněž se snažíme zjistit, do jaké míry se dokázaly děti alkoholiků s touto skutečností vyrovnat, jaký je jejich vztah k alkoholu, a také jaké je riziko, že se u nich vyskytne návykové a závislostní chování.

Vybrali jsme dva různé typy respondentů:

První respondent vyrůstal v rodině zasažené závislostí na alkoholu některého z rodičů. I přes veškeré situace, kterými si v této rodině prošel, včetně každodenního soužití s rodičem alkoholikem, se nedokázal v dospělosti alkoholu vyhnout a stal se na něm závislým. Nyní je již vyléčený a snaží se abstinovat.

Druhý respondent rovněž vyrůstal v rodině, v níž byl některý z rodičů závislý na alkoholu. I přes řadu situací, kterými si během života v této rodině prošel, ho soužití a vztah s rodičem alkoholikem poznamenaly natolik, že buď nepije vůbec, nebo jenom příležitostně a málo.

4.6 Výběr výzkumného souboru a jeho charakteristika

Při plánování práce byla vytvořena představa o typu respondentů pro výzkum. Na jejím základě vznikly stručné popisy typů jednotlivých respondentů.

Nicméně autorka nikoho, kdo by mohl být identifikován v některém z popisů typů respondentů, neznala. Proto bylo pátrání po vhodných kandidátech značně ztížené.

Hledání výzkumného souboru odpovídajícímu vymezeným požadavkům bylo znesnadněno také tím, že realizace výzkumu obnášela rozbor citlivého tématu. S touto skutečností muselo být počítáno při oslovování potenciálních kandidátů.

Výběr respondentů probíhal metodou samovýběru, která je založena na principu dobrovolnosti, tedy aktivního projevení zájmu zapojit se do výzkumné studie. Metoda samovýběru spočívá v situaci, kdy potenciálním účastníkům výzkumu nabídneme možnost zapojení se do výzkumu a záleží na jejich volbě, jestli tak učiní, nebo ne. Způsob nabídky zapojení může být různorodý.¹⁵⁹

První cestou, kterou autorka zvolila při hledání vhodných kandidátů, bylo oslovování těch, kteří by mohli být, nebo případně by mohli znát někoho, kdo by mohl být potenciálním adeptem pro výzkum.¹⁶⁰ Bylo realizováno jednak osobně v různých prostředích, kde se tazatelka pohybovala (například ve škole, při různých náhodných setkáních apod.¹⁶¹) Potenciální kandidáti, kteří byli objeveni, poté osloveni a seznámeni se záměrem a obsahem výzkumu, právě vzhledem k citlivosti rozebíraného tématu, spolupráci většinou odmítli. Pouze jedna respondentka, které byla vyhledána touto cestou, možnosti účasti ve výzkumu chtěla využít dobrovolně. Z toho důvodu byla vybrána jako první respondentka. Komunikace s ní a její seznámení se záměrem výzkumu proběhly při osobním setkání s autorkou.

Další cestou pátrání po vhodných kandidátech pro výzkum bylo vytvoření inzerátu informujícího o možnosti účasti ve výzkumu a jeho umístění na různé webové stránky, do fór a internetových diskuzí, věnovaných problematice závislosti na alkoholu, určených pro ty, kdo sami mají nebo měli problém s alkoholem, nebo znají někoho kdo pil nebo pije, pro ty, co se navzájem podporují v abstinenci, nebo se jen chtějí podělit o své zkušenosti.

Inzerát byl vytvořen jako poptávka po vhodných respondentech. Kromě objasnění záměru výzkumu, požadavků na vhodné respondenty a kontaktů, bylo přihlédnuto také k faktu, že součástí výzkumu je rozbor citlivého tématu. Z toho důvodu autorka v inzerátu zaručila anonymitu všech údajů, na základě kterých by mohl být respondent identifikován. Rovněž

¹⁵⁹ Srov. MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 2006, s. 133.

¹⁶⁰ Aby bylo zabráněno subjektivitě, tazatelka hledala takové kandidáty, které osobně neznala vůbec, nebo velmi málo.

¹⁶¹ Tazatelka oslovovala pouze osoby, které zná (více nebo méně).

ujistila potenciální respondenty o použití veškerých získaných informací pouze pro účely práce. Do inzerátu byl umístěn kontakt na respondentku s možností jakýchkoliv dotazů ohledně výzkumu.

Na inzerát se ozvalo několik potenciálních respondentů. Byl s nimi navázán kontakt, především prostřednictvím emailu a byli obeznámeni průběhem výzkumu. Bohužel jich většina po čase, možná vzhledem k unáhlenému rozhodnutí nebo citlivému tématu, spolupráci odmítla. Setkali jsme se se situací, kdy respondenti po určité době přestali komunikovat. Pouze jedna z potenciálních kandidátek měla vážný zájem o spolupráci, neboť na všechny dotazy související s realizací výzkumu, odpověděla, a to vždy co nejdříve. Byla vybrána jako druhá respondentka.

První respondentce je 39 let. Vyučuje na vysoké a střední škole. Problém s alkoholem má její otec. Na základě zkušenosti z dětství je její vztah k alkoholu spíše negativní, pije pouze příležitostně a málo. Je vdaná a má dvě děti. Pro účely této práce ji pojmenujeme jako Olgu.

Druhé respondentce je 64 let a je důchodkyně. Dříve pracovala jako dělnice, nyní pomáhá osobám závislým na alkoholu. Závislý na alkoholu byl její otec. Ona sama byla na alkoholu také závislá, léčila se a nyní již 10 let abstínuje. Je vdova. Pro účely této práce ji pojmenujeme jako Ludmilu.

Obě respondentky žijí ve větším městě.

Rozhovory byly provedeny s oběma respondentkami zvlášť.

S první respondentkou se autorka zná dva roky. Do poslední chvíle však netušila, že její rodič pil. Respondentka autorce sama nabídla svou spolupráci poté, co jí autorka oznámila záměr svého výzkumu.

S druhou respondentkou se autorka osobně nezná. Respondentka se autorce sama dobrovolně ozvala prostřednictvím emailu na poptávku po vhodných respondentech, kterou tazatelka umístila na internetové stránky, věnující se problematice závislosti na alkoholu.

Autorka se na spolupráci s touto respondentkou dohodla prostřednictvím emailu a telefonu. Samotný rozhovor byl poté, vzhledem ke větší vzdálenosti bydliště autorky a respondentky a dalším okolnostem, uskutečněn prostřednictvím videohovoru v elektronickém komunikačním programu Skype.

Nejprve byl proveden rozhovor s první respondentkou, později s druhou respondentkou.

4.7 Etické otázky výzkumu

Obě respondentky byly již předem informovány o průběhu výzkumu a také o všech okolnostech s ním spojených. S uskutečněním rozhovoru a jeho následným použitím pro účely práce souhlasily.

Před samotným uskutečněním rozhovorů byly obeznámeny tím, že pokud jim bude položena otázka, na níž nebudou chtít odpovědět, nemusí. Souhlasily s nahráváním rozhovorů a jejich následným přepsáním.

Respondentky byly rovněž ujištěny, že jejich anonymita bude zajištěna změnou jmen.

4.8 Případová studie – paní Olga

Tato případová studie přibližuje příběh paní Olgy, kterou autorka práce osobně zná dva roky. Případová studie je zaměřena především na její dětství, soužití a vztah s rodičem, který měl problém s alkoholem. Zachycuje život paní Olgy jednak v prostředí rodiny, jednak v prostředí mimo rodinu, ve kterém v dětství pobývala (kulturním, společenském apod.). Případová studie také podává nástin současného života paní Olgy, popisuje její vyrovnání se se zkušeností z dětství, a na základě ní vliv na utváření jejího vlastního života. Případová studie se věnuje rovněž jejímu vztahu k alkoholu a případnému riziku, že se u ní objeví návykové a závislostní chování.

Případová studie této respondentky byla vytvořena na základě výše uvedených vytyčených témat.

Období dětství, vzdělání a zaměstnání, rodinné vztahy, sourozenci

Paní Olze je 39 let. Její rodina pochází ze Slovenska, ona sama však se svou rodinou a dvěma dětmi žije v České republice, ve velkém městě. Rodinné vztahy paní Olgy jsou v pořádku, paní Olga je vdaná. Olžini rodiče jsou v důchodu a žijí spolu. Olga vystudovala konzervatoř a vysokou školu s uměleckým zaměřením. V současné době pracuje jako pedagožka na střední a vysoké škole. Má dva sourozence, sestru a bratra.

Se svými sourozenci je paní Olga v kontaktu. V dětství spolu vycházeli, a i teď vychází docela dobře. Jak sama uvedla: *Dětství úplně bez problémů, a teď samozřejmě my jsme každé nějaké, takže občas se ty problémy vyskytnou, ale jinak docela dobře.*

Se svým dětstvím je paní Olga spokojená. *Dětství jsem měla krásný (...).* Posuzuje je také v rámci tehdejší doby, která se určitým způsobem odrazila v životě její rodiny. *V podstatě mně nic nechybělo, žila jsem v době komunismu a socialismu, takže v podstatě každý měl práci. Tím pádem o každého bylo jakž takž postaráno, nežili jsme v přepychu, žili jsme z ruky do pusy, jak se říká, od výplaty k výplatě, ale v podstatě ze základních věcí nám opravdu nic nechybělo.*

Rozpoznání rodičova problému s alkoholem

Problém s alkoholem se v rodině paní Olgy objevil u mužské generace. Měl ho již její pradědeček, potom děda, otec jejího otce, jeho bratr a především její otec. Strýc Olgy pije doposud a hodně. Její dědeček s alkoholem přestal, když měl zdravotní problémy a paní Olga ho vnímala již v době, kdy nepil. Otec, dle slov paní Olgy, pije méně než strýc a děda, nicméně pije každý den.

Jeho problém s alkoholem začala paní Olga, dle svých slov, v celé své závažnosti vnímat až v dospělosti. Jak sama vypověděla: *(...) nebo v dětství jsem to nebrala jako pití. To jsem si uvědomila až v dospělosti.*

To, že v dětství paní Olga pití svého otce jako problém ještě příliš nevnímala, mohla ovlivnit také skutečnost, že ho, v životě neviděla *vyloženě ožralého*. Nikdy se, podle slov paní Olgy, nedostal z hlediska míry opilosti do fáze, kdy by o sobě vůbec nevěděl. Nebyl ten typ člověka, který by se v opilosti choval hrubě nebo agresivně. *(...) jenom jsem ho viděla, jako že má vypito, takže má lepší náladu, nebo (.), nebo prostě má spoustu řečí .. takových těch moudrých řečí.* V dětství si také ještě moc neuvědomovala, že se jeho problém s alkoholem odráží v rodinném rozpočtu, že si nemohou pořídit některé věci, a to včetně těch potřebných. Paní Olga v rozhovoru uvedla: *(...) já jsem ještě v dětství si neuvědomovala a nevnímala, že třeba nám v rodinném rozpočtu chybí peníze kvůli tomu, že si rád (.), jako že si každý den zajde na pivo a třeba na panáka. To jsem začala zase taky vnímat až v pozdějším věku.*

Rodinný život, vztah k problémovému rodiči

I přesto, že Olžin otec každý den rád sáhnul po alkoholu, měla s ním, podle svých slov, vždy hezký vztah. (...) *měla jsem ho ráda, mám ho ráda a vždycky jsme si docela rozuměli.*

Skutečnost, že její otec nebyl nikdy silně opilý, ale vždy byl „v náladě“ a bylo cítit, že požil alkohol, dokládá paní Olga slovy: .. *no on nebyl vyloženě opilý, měl prostě vypito, takže nebyl .. nebyl vyloženě, že by přišel ožralý domů, ale prostě to pivo a toho panáky musel mít denně, bych řekla (.), nebo minimálně to pivo určitě měl denně, a to nejedno.*

Paní Olga se v rozhovoru vyjádřila, že nemá pocit, že by její dětství bylo jeho problémem s alkoholem nějak zvlášť poznamenáno. Pamatuje si ho „v náladě“, jako dítě si ještě moc nedokázala představit, co se pod tímto stavem skutečně skrývá, vnímala svého otce v dobré náladě, ale ještě netušila, že si k tomuto emocionálnímu stavu „dopomohl“ sám. Přiznala však, že v některých situacích jí jeho pití vadilo. Mrzelo ji, když například se například celá rodina musela kvůli jeho pití nějak omezit své potřeby. (...) *ale faktem je, že když jsme třeba někde byli a po dovolené jsme třeba (.) z dovolené spěchali domů, tak on prostě potřeboval si ještě zajít na pivo, takže jsme se třeba nikde nestavili a tak, takže třeba v tomhle slova smyslu mi v té době vyloženě vadilo jeho pití.*

Otec paní Olgy pil, podle jejích slov, každý den, a většinou večer, kdy si zašel do hospody na pivo a na panáky. Potom také při různých rodinných oslavách, to už byl schopen alkoholických nápojů vypít více.

Paní Olga popisuje jeho chování v opilosti takto: ... *no můj tatínek je takovej .. speciální v tom, že když si vypije, tak má pocit, že spolknul moudrost světa, takže hrozně rád poučuje druhých, hrozně rád všem vykládá, jak jsou, hlavně teda v rodině dětem a manželce, jak všichni jsou moudří a jak všichni, jak všichni prostě vědí všechno nejlépe. A přitom on když si vypije, tak se přesně takhle chová. (...) jakmile mu někdo vyčetl, že je .. že má .. že si vypil, tak okamžitě říká: „No ano, jo, ty to víš nejlíp!“*

Podle slov paní Olgy si její otec byl vždy schopen uvědomit, že je opilý a že má dost, a proto když přišel domů pod vlivem alkoholu, šel si raději hned lehnout. *Protože, jak říkám, on nikdy nepil tak, že by (.) že by vyloženě o sobě nevěděl. Nikdy se nestalo, že by doma dělal nějaký bordel (...)* Nikdy prý nikomu v opilosti neublížil fyzicky, když už, tak jenom slovně.

Paní Olga se v dětství nijak nesnažila bránit otci v pití, neboť si tehdy ještě nepřipouštěla, že se jedná o problém s alkoholem. Tehdy jí více vadila další otcova závislost, a to na tabáku,

protože byl, podle jejích slov, *docela silný kuřák*. Právě kvůli kouření měla strach o otcovo zdraví.

Dnes, když už má paní Olga vlastní rodinu, staví se k otcovu problému s alkoholem jinak. *Když si vezmu toho svého tatínka, tak třeba to, že si rád vypije, maminka je z toho nešťastná, jako nikomu se to samozřejmě z rodiny nelíbí, ale aji já si uvědomuju, že už ho nezměním. V tomhle věku, je mu čtyřiašedesát, už nemůžu čekat, že přestane s pitím (...)*. Evidentně si již uvědomuje závažnost otcova problému s alkoholem, nicméně ví, že už je nad její síly mu v tom zabránit. Velice jí to mrzí.

Když byl Olžin otec střízlivý, choval se *absolutně normálně*. *Dalo se s ním popovídat, byl velice příjemný, on je hodně takový společenský typ. Má rád společnost, má rád lidi kolem sebe, takže je docela takový příjemný*.

Vztah paní Olgy s druhým rodičem a vzájemný vztah obou rodičů

Se svou matkou má paní Olga dobrý vztah. ... *no tak s maminkou si rozumím a rozuměly jsme si výborně*.

Olžini rodiče mezi sebou mají, podle slov paní Olgy, hezký vztah. Jsou už přes čtyřicet let manželé.

Prostředí mimo rodinu (škola – vztahy, prospěch, postavení mezi spolužáky)

Když byla paní Olga v dětství mimo domov, vždy měla starost o to, co se děje doma. Ve 14 letech odešla z rodného města studovat na konzervatoř do velkého města, kde bydlela na internátu. Od té doby byla již pořád pryč z domova, ale vždy byla v kontaktu s rodiči, často si telefonovali, bylo pro ni důležité, co se doma děje. Její starost však nikdy příliš nesouvisela s otcovým problémem s alkoholem.

Její školní prospěch byl vždy velmi dobrý. Dobře se učila, na základní škole byla premiantkou, měla samé jedničky. Na konzervatoři byla také velmi dobrou studentkou.

Na základní škole se svými spolužáky vycházela celkem dobře, více si vždy rozuměla s chlapci, podle svých slov mezi nimi měla docela dominantní postavení. Jinak vycházela, podle svých slov, v podstatě se všemi. Na konzervatoři se pohybovala v dobrém kolektivu spolužáků.

Na otázku, zda třeba někdy neměla pocit, že její dětství bylo jiné, než dětství jejích spolužáků a zda jim někdy něco nezáviděla, odpověděla takto: *Doba, ve které jsem žila, byla doba, kdy všichni byli téměř srovnání, a kdo nebyl, toho srovnala doba jako taková, takže jsem neměla pocit, že bych měla někomu něco závidět. Spíše si uvědomovala finanční situaci v rodině, kdy žili takřka od výplaty k výplatě, podle slov paní Olgy z ruky do pusy, a z toho důvodu si toho moc nemohli dovolit. (...) třeba bylo období, a to už jsem jako dítě vnímala, že byla doba, kdy (.) nebo byl měsíc, když dostali rodiče výplatu, tak to bylo v pohodě, ale třeba poslední týden před další výplatou už to byla docela velká krize, buď si naši peníze museli půjčit, nebo (.) nebo jsme nějak horko těžko vyšli až do výplaty (...).* Jako dítě neměla paní Olga pocit, že by její dětství bylo nějakým způsobem odlišné od dětství jejích spolužáků.

V domě, kde paní Olga se svou rodinou v dětství bydlela, měla dobrou kamarádku. O ní se v rozhovoru také zmínila. Tato kamarádka měla otce, který hodně pil. Znal se s otcem Olgy, často se setkávali, třeba v hospodě. Na rozdíl však od Olžina otce, otec její kamarádky byl v opilosti agresivní a měl násilnické sklony. *A tam jsem se potkala i s tím, a byly jsme velice dobré kamarádky, že on opravdu, když přišel domů, tak byl agresivní a kamarádka třeba dostala facku, nebo prostě dostala nějakou ránu a třeba i tak nešťastně, že pak spadla a někde se bouchla, takže jsem byla svědkem toho, že měla modřinu, třeba monokl na oku (...).* S touto kamarádkou často sdílela paní Olga své problémy a pocity a měla možnost poznat, co všechno může člověk v opilosti svým blízkým způsobit. Díky tomu si často uvědomovala, že u nich doma ještě situace až tak vyhrcoená není. *(...) tak jsme se bavily o tom s tou kamarádkou, kterou jsem zmiňovala, to jsme si o tom spíš jenom povídaly a v podstatě já jsem neměla nějaký velký problém. Spíš ta kamarádka, to bylo takové, ta spíš reagovala, že na tom nejsem nějak špatně, ona je na tom samozřejmě hůř, daleko hůř než já.*

Volný čas v dětství (zájmy, koníčky)

V dětství měla paní Olga spoustu zájmů a koníčků. Chodila do základní umělecké školy, kde se učila hrát na klavír a zpívat. Také se věnovala sportovní gymnastice. Měla několik kamarádů, se kterými ráda trávila hodně času. Rovněž ve volném čase chodila do zahrady, práce v ní jí přinášela potěšení. Vyšívala a také měla v oblibě četbu. Bavila ji matematika a z toho důvodu ve volném čase často řešila různé matematické úkoly. Také ráda uklízela a věnovala se domácnosti, chodila na procházky, jezdila na kole, běhala nebo cvičila.

Nynější vztah k alkoholu a jiným návykovým látkám

Vzhledem ke zkušenosti z dětství je vztah paní Olgy k alkoholu, dle jejích slov, *takový vlašný*. Alkoholismus jako takový odsuzuje, zejména potom tehdy, když ohrozí rodinu, zasahuje do rodinného rozpočtu, a také především kvůli dětem. (...) *protože ty děti často jsou tím hodně postižené*.

Svůj vlastní vztah k alkoholu paní Olga popisuje takto: (...) *samozřejmě, že ho odsuzuji, ale nemůžu říct, že bych si v životě já sama nevzala žádný alkohol do ruky, já si ráda dám skleničku vína, nebo (.) nebo si dám třeba na desinfekci pohárek, ale já sama jsem nikdy v životě nebyla ožralá, nikdy a ani bych myslím k tomu nikdy nesklouzla (...)*.

Z ostatních návykových látek paní Olga nejvíce odsuzuje tabák. (...) *absolutně odsuzuju kouření, to vůbec, vzhledem k tomu, že tatínek je nemocný díky tomu, že opravdu kouří celý život a je docela silný kuřák, tak tabák a cigarety odsuzuju absolutně*.

S drogami paní Olga, podle svých slov, nemá žádnou zkušenost. Domnívá se, že v pozadí toho, že se k nim člověk uchýlí, je vždy nějaký nevyřešený problém. Tyto návykové látky však vyloženě neodsuzuje, právě vzhledem k tomu, že se s jejich užíváním nikdy nesetkala. Nicméně závislost na drogách jako takovou vnímá negativně.

Vliv zkušenosti z dětství na současný život

V dětství si paní Olga skutečnost, že její otec má problém s alkoholem, příliš neuvědomovala. O to více to začala vnímat nyní, v dospělosti, a to především z toho důvodu, že už má sama děti, její otec je v důchodu a má zdravotní problémy. Přesto se rád alkoholu napije.

I dnes prý, podle slov paní Olgy, mu alkohol určitým způsobem pomáhá při překonávání různých starostí, souvisejících se stářím, především zhoršujícími se zdravotními problémy a skutečností, že je již v důchodu. (...) *v podstatě alkohol mu pomáhá, byť zdůrazňuju, že nechodí ožralej tak, že by o sobě nevěděl, ale vypije si a je cítit, že má vypito a že mu to pomáhá k překonání tady těch .. jakoby zdravotních problémů, toho, že je na důchodě. Měl období, kdy byl nezaměstnaný, taky mu hodně pomáhalo ten problém vyřešit to, že si dal pivo s panákem. (...) jemu chutná pivo, chutná mu, k tomu si dá tři štamprly, ... je pravdou, že když má nějaké starosti, tak není typ, který by to řešil čelem, že by se k tomu postavil čelem, ale trochu to tím alkoholem obchází, takže de facto si ty problémy jakoby oddaluje alkoholem (...)*.

Paní Olga v rozhovoru také přiznala, že i její sestra vyhledává, pokud stojí před nějakým problémem, berličku v podobě alkoholu.

Zkušenost s problémem svého otce, a dnes i sestry, a především způsobem řešení problémů, pomohla paní Olze v pochopení toho, že existují i jiné možnosti, jak se problému postavit. Uvědomuje si, a sama při rozhovoru uvedla, že *alkoholem se žádnéj problém nevyřeší, jenom oddálí (...)*. Její přístup k problémům je veskrze zodpovědný, necítí potřebu se před jejich řešením uvolňovat alkoholem. *Je mně naprosto jasné, že tohle není cesta, kudy jít dál, nebo kudy řešit problémy. (...) Já jsem zastáncem toho, že přesto, že to někdy není příjemné, je potřeba se problému postavit čelem.*

Vnímání potenciálního rizika možného problému s alkoholem

Potenciální riziko možného problému s alkoholem si paní Olga uvědomuje. Závislost na alkoholu odsuzuje. Sama má k alkoholu takový postoj, že ho sice úplně neodmítá, ale také ho úmyslně nevyhledává. Ráda si ve společnosti dá třeba sklenku vína.

I když si myslí, že nemá důvod se uchýlit k pití alkoholu, při rozhovoru uvedla, že *nikdy se nesmí říkat nikdy, protože pak to třeba tak dopadá*. Dobře si uvědomuje, že má po otci určité sklony k pití, které se mohou, ale třeba i vůbec nemusí projevit.

Paní Olga zastává názor, že *ta závislost vždycky vychází z toho, že člověk v životě má něco, co sám nedokáže zdolat. (...) často je to podle mě, když nemá přátele, tak sklouzává k alkoholu a drogám*. Považuje za důležité vždy hledat příčinu toho, proč se člověk k návykové látce uchýlil.

Vztah paní Olgy k rodině, přátelům

Paní Olga sama o sobě při rozhovoru uvedla, že je otevřená a společenská. Má ráda lidi kolem sebe, má hodně přátel. *Tak si myslím, že jsem hodně otevřenej člověk, hodně ukecanej člověk, a to (zdůrazní) hodně ukecanej člověk.*

Rodina je pro ni velmi důležitá, se svým manželem je již 16 let, mají spolu dvě děti, které paní Olga, podle svých slov, nadevše miluje. *(...) děti mě mají rádi, manžel mě má rád, máme hezkej rodinnej život (...)*.

Se svými rodiči paní Olga také vychází dobře. Na otázku, jak si myslí, že ji vnímají, odpověděla: ... *myslím, že mě taky vnímají jako zodpovědnou osobu, pracovitou, někdy až moc (smích), obětavou, hodně tvrdohlavou, někdy .. občas hodně nervózní (...).*

Volný čas nyní

Ve svém volném čase se paní Olga věnuje své rodině. *Ale hlavně se ráda věnuju dětem, hodně si s nimi, pokud mám volno, tak si hodně s nimi hraju.* Mimo jiné si taky ráda poslechne nějakou pěknou hudbu, čte a věnuje se ručním pracím.

Smysl života

Pro paní Olgu je v životě nejdůležitější rodina. Smyslem jejího života jsou děti, jak sama uvedla. *Chtěla by je hlavně dobře připravit na budoucí život. A smyslem mého života jsou opět děti, výchova dětí, abych z nich vychovala spolu s manželem lidi, kteří se umí o sebe postarat a kteří umí stát na vlastních nohou, když už tady jednou nebudem.*

4.9 Případová studie – paní Ludmila

Tato případová studie přibližuje příběh paní Ludmily, která se přihlásila na inzerát, který zveřejnila autorka této práce v diskusi na internetové stránce věnované problematice závislosti na alkoholu. Byla kontaktována prostřednictvím emailu a souhlasila s účastí ve výzkumu. Její rozhodnutí bylo dobrovolné, přes citlivost rozebíraného tématu se chtěla o svůj příběh podělit.

Případová studie je zaměřena především na její dětství, soužití a vztah s rodičem, který byl závislý na alkoholu. Nastiňuje život paní Ludmily jednak v prostředí rodiny, jednak v prostředí mimo rodinu, ve kterém v dětství pobývala (kulturním, společenském apod.). Případová studie také zachycuje současný život paní Ludmily, popisuje její vyrovnání se se zkušeností z dětství, a na základě ní vliv na utváření vlastního života. Věnuje se také jejímu vztahu k alkoholu a riziku návykového a závislostního chování.

Případová studie této respondentky byla vytvořena na základě zvolených témat, uvedených výše.

Období dětství, vzdělání a zaměstnání, rodinné vztahy, sourozenci

Paní Ludmile je 64 let. Celý život pracovala jako dělnice, nyní je v důchodu. Ve svém volném čase pomáhá osobám závislým na alkoholu, dokonce v jednom městě zřídila pobočku sdružení Anonymní alkoholici (AA)¹⁶². Je vdova a žije sama. Má dvě dospělé dcery. Narodila se a své dětství prožila ve vesnici na Moravě, dnes žije ve vesnici v Čechách.

Paní Ludmila má dva sourozence, sestru a bratra, kteří jsou mladší než ona. V dětství s nimi vycházela dobře, dnes však se svou sestrou nekomunikuje, s bratrem ano, ale podle slov paní Ludmily prý málo, protože bydlí daleko.

Na své dětství paní vzpomíná, i přes veškeré rodinné problémy, ráda. Prožila je na vesnici. Často vzpomíná na to, jak byla pořád venku, v přírodě, a to ji velmi těšilo.

Rozpoznání rodičova problému s alkoholem

Problém s alkoholem měl otec paní Ludmily, a také jeho bratr. Oba na něm byli závislí. Ve vesnici na Moravě, kde paní Ludmila vyrůstala, měli alkohol takřka pořád k dispozici. ... *měli jsme doma spoustu alkoholu. Paní Olga uvedla, že se u nich doma popíjelo vlastně pořád, takže jí pití alkoholu jako takovém nikdy neviděla nějaký problém. Nikdy jsem v pití problém neviděla, jsem z Moravy, tam bylo pití normální a chlastání také.*

Skutečnost, že její otec má problém s alkoholem, si paní Ludmila uvědomila ve svých 6 letech, když se její rodiče kvůli tomu hádali.

Paní Ludmila vyrůstala v době socialismu a komunismu. Jak uvedla při rozhovoru, její otec byl politický vězeň, strávil půl roku ve vězení. (...) *tam se asi stala velká chyba, potom už byl zahořklý, a mě pak nepustili studovat (...).*

Otce paní Ludmily celý život mrzelo, že jeho dcera kvůli němu nemohla jít studovat. Z toho důvodu také hodně pil. *Když byl namol, tak pořád říkal, že mně zkažil život, .. ale já jsem tomu nerozuměla. Až po roce 1989 paní Ludmila pochopila, proč se jí to otec v opilosti snažil sdělit, až v dospělosti zjistila, že byl její otec politicky trestaný, a proto nikdy nemohla jít na školu. Už nežil, je to škoda.*

¹⁶² Anonymní alkoholici je společenství mužů a žen, kteří mají problém s alkoholem. V rámci společných setkání mají možnost sdílet spolu své zkušenosti, sílu a naději, že dovedou vyřešit svůj společný problém. Navzájem se podporují, a také pomáhají ostatním k uzdravení ze závislosti na alkoholu. Setkávají se v různých městech, kde pořádají skupinová sezení. Více informací o AA dostupné na: <http://www.anonymnialkoholici.cz/index.html>

Poté, co si její otec kvůli alkoholu způsobil těžký úraz, začal pít ještě víc a pil až do své smrti. Zemřel v 51 letech, když bylo paní Ludmile 24 let.

Rodinný život, vztah k problémovému rodiči

I přesto, že Ludmilin otec hodně pil, měla ho ráda. V dětství jenom ještě příliš nerozuměla jeho změně v chování, způsobené jednak pobytem ve vězení, jednak závislostí na alkoholu. *Já měla tátu pořád ráda a věděla jsem, že je v jádru bezva chlap, jen jsem nechápala tu změnu v jeho chování.* Dnes si paní Ludmila, především kvůli tomu, že si sama prošla závislostí na alkoholu, lépe uvědomuje, co skutečně její otec v nejtěžších chvílích prožíval.

V dětství ještě netušila, že alkoholismus je nemoc. Nicméně otcovo pití jí vadilo, a to především kvůli hádkám mezi rodiči, ke kterým u nich doma právě kvůli němu často docházelo.

Její otec pracoval také v cizině. Paní Ludmila vzpomíná na časté spory mezi rodiči, které se rozpoutaly, když otec přijel z práce domů. *Jezdil domů z montáží málo, ale vždycky se hned opil a pak všem nadával. Když přišel domů opilý, maminka často nadávala, čímž ho vyprovokovala a pak se hodně hádali.* V opilosti býval Ludmilin otec i agresivní, byl schopen i fyzicky ublížit. *Když byl opilý, tak se choval zle, někdy i matku zbil.*

Jednou z příležitostí, při které byl otec Ludmily schopen se hodně opít, byly různé oslavy.

Také jejím sourozencům vadilo otcovo pití. *Oba jsou o dost mladší, nějak otce nevnímali, ale pak .. později měl táta těžký úraz v práci a doma pil hodně, takže proto ho sourozenci nenáviděli.*

Paní Ludmila v rozhovoru přiznala, že se také pokoušela svému otci v pití zabránit, v dětství si ovšem ještě tolik neuvědomovala závažnost situace. Netušila, že nadměrné pití alkoholu člověku ubližuje a může ho i zabít. *Domlouvala jsem mu, protože pořád jsem ho měla ráda. Hlavně později, když už si díky alkoholu způsobil úrazy. Tenkrát jsem vůbec netušila, že alkoholismus je nemoc a že by se mělo alkoholikovi nějak pomáhat.*

Když byl otec paní Ludmily zrovna střízlivý, byl podle jejích slov *výborný, hodný táta.*

Vztah paní Ludmily s druhým rodičem a vzájemný vztah obou rodičů

Vztah paní Ludmily s matkou nebyl, podle jejích slov, dobrý. Celý život jí vyčítala, že jí zkazila život, vadilo jí, že se kvůli ní musela vdávat, a to proto, že byla těhotná. Přitom zpočátku se prý její rodiče měli rádi. Jenomže později, právě vzhledem k otcovu pití, mezi nimi často docházelo k hádkám, až k nenávisti. Paní Ludmila si pamatuje na častý křik, a také na to, že hodně brečela. *Matka neustále na tátu nadávala, taky mu byla nevěrná.* Ludmilina matka si později našla přítele, neboť již nezvládala soužití s manželem závislým na alkoholu. *Pak jejich vztah ale skončil zle, sice spolu žili, ale matka měla přítele .. a otec pil dál.*

Prostředí mimo rodinu (škola – vztahy, úspěch, postavení mezi spolužáky)

Paní Ludmila v rozhovoru přiznala, že když byla mimo domov, třeba ve škole, příliš si otcův problém nepřipouštěla.

Na základní škole, podle svých slov, byla premiantkou, dobře se učila a mezi spolužáky byla, podle svých slov, oblíbená. Měla také hodně kamarádů. *Ve škole jsem byla hvězda vesnice. (...) Výborně jsem se učila, taky jsem byla aktivní ve sportu a všude jinde.* Nikdy neměla pocit, že by jí něco chybělo, její otec pracoval v cizině a byl, přes veškeré své problémy, vždy schopen rodinu dobře finančně zabezpečit. Proto ani paní Ludmila, jak uvedla, neměla důvod svým spolužákům cokoliv závidět.

Ve škole se účastnila všech aktivit, které byly nabízeny. *Ve škole jsem dělala vše, co bylo, .. i nepovinné jazyky a sport.*

To, že její otec pije věděl, podle jejích slov, každý. *Nebyl sám na vsi. Nebyl to žádný nenormální jev. Matka se nijak nesnažila skrývat před okolím jeho pití.*

V dětství také hodně času u babičky a dědy. *Vedle bydleli výborní babička s dědou. Věčně jsem byla s nimi.*

Volný čas v dětství (zájmy, koníčky)

V dětství byla paní Ludmila aktivní ve sportu. *Taky jsem ráda navštěvovala všechny sportovní kroužky.* Rovněž se ráda učila jazyky, včetně těch, které byly nepovinné, angličtinu a němčinu.

Nynější vztah k alkoholu a jiným návykovým látkám

Nynější vztah paní Ludmily k alkoholu a jiným návykovým látkám je, jak uvedla, negativní. *Bojím se jich.* Vždy tomu však tak nebylo, stejně jako její otec byla závislá na alkoholu. Svůj tehdejší problém s alkoholem si už je dnes schopná přiznat. *Jsem sama vyléčená alkoholička, abstinuji 10 let.*

Vliv zkušenosti z dětství na současný život

I přesto, že otec paní Ludmily byl alkoholik, který pil denně a hodně, a měla tedy možnost poznat veškeré problémy spojené s jeho závislostí a zachovat se tak, aby se podobným problémům případně vyhnula, tvrdí a je přesvědčena o tom, že po něm alkoholismus *prostě zdědila.. Mám po otci geny, sklony k pití (...).*

Dnes se považuje za vyléčenou alkoholičku, abstinuje už deset let. Díky tomu, že si sama prošla závislostí, se dokáže lépe vžít do pocitů, které alkoholici prožívají. Snaží se jim pomáhat, sdílí s nimi své zkušenosti a pocity. Je jí však, jak sama uvedla, trochu líto, že již nedokázala pomoci svému otci. *Dnes už vím, jak trpěl, .. chtěl přestat pít, ale nevěděl jak.*

I přes zkušenost s otcem alkoholikem si paní Ludmila v dospělosti naneštěstí našla několik partnerů, kteří měli problém s alkoholem. Tuto skutečnost si vždy uvědomila až později, až když už s nimi žila delší dobu.

Vnímání vlastního problému s alkoholem

Paní Ludmila začala popíjet již v mládí. V 17 letech otěhotněla. Její první manžel měl, ačkoliv si to předtím, podle svých slov, příliš nepřipouštěla, také problém s alkoholem. Až později zjistila, že je na něm závislá. Absence rodinného zázemí, a mimo jiné skutečnost, že její otec hodně pil a spousta dalších problémů ji dohnaly až k pokusu o sebevraždu. (...) *skončila jsem na psychiatrii.* Paní Ludmila při rozhovoru vzpomněla, že ji na psychiatrii navštívil pouze otec. *Pamatuji si, že mě tam navštívil táta a byl na mě hodný.*

Chtěla se rozvést, ale rozvod s manželem nebyl jednoduchý. Trval, podle jejích slov, několik let. Mezitím vychovávala svou první dceru. Pak si našla přítele a narodila se jí druhá dcera.

Následně se paní Ludmila musela vyrovnat s dalšími životními ranami. Poté, co jim s přítelem vyhořel dům, neměla žádné zázemí. Bydlela na ubytovně s mladší dcerou, protože

tu starší, podle svých slov, prohrála u soudu. Aby si vydělala nějaké peníze, pracovala jako dělnice u dobytka.

Pak paní Ludmila žila s dalšími dvěma muži, z nichž jedem měl problém s alkoholem. Nutila ho k léčbě, snažila se mu pomoci. Později si ho vzala a byla s ním až do jeho smrti, kdy zemřel na rakovinu.

S nahromaděnými životními problémy se paní Ludmila stěží snažila vyrovnat. Když už dál nemohla, začala pít. *Měla jsem spoustu problémů, tak jsem zaháněla trápení pitím. A pila, podle svých slov hodně. Ke konci jsem vypila i tři láhve vodky denně, ... nedělala jsem pak už vůbec nic, jen pila nebo spala.* Postupem času se z ní, vlivem závislosti, stala doslova troska.

Paní Ludmila si kvůli závislosti, podle svých slov, *sáhla až na samotné dno.* Alkohol ji doslova ovládl a nedokázala už myslet na nic jiného. *Ten chlast mě úplně zotročil a ovládl...* Prošla si všemi útrapami se závislostí spojenými. Nakonec se rozhodla pro léčení a dnes je na sebe pyšná, že se dokázala ze závislosti dostat. Již deset let se alkoholu úspěšně vyhýbá. Ale uvědomuje si, a při rozhovoru uvedla, že kdyby při nějaké příležitosti sáhla po alkoholu, začala by znovu pít a už by nepřestala.

Vztah paní Ludmily k rodině, přátelům

Paní Ludmila je vdova. Má dvě dcery, se kterými má dobrý vztah. Ráda se věnuje svým vnoučatům. *Příbuzní mě mají rádi, akorát se svou sestrou nekomunikují.*

Na otázku, jak si myslí, že ji vnímá její okolí, tedy rodina a přátelé, odpověděla: *... no myslím, že jako upřímnou, pracovitou ..., taky jsem veselá, ráda pomáhám lidem, mám plno koníčků a baví mě život. Ale nějaké špatné vlastnosti mám jistě taky. Někdy jsem naivní, až blbá ...pořád věřím v dobro.*

Volný čas nyní

Ve volném čase se paní Ludmila věnuje svým vnoučatům. Také ráda pracuje na zahrádce, čte, vaří... V rozhovoru uvedla, že ji baví spousta věcí. Také, jak již bylo uvedeno, pomáhá jiným alkoholikům.

Smysl života

Za smysl svého života paní Ludmila považuje svobodný život bez berliček v podobě alkoholu a drog. *Také se radovat z maličkostí, umět pomoci slabším a smát se s vnoučaty.*

4.10 Diskuze

V teoretické části této práce jsme se zabývali závislostí na alkoholu v rodině a jejím vlivem na děti. V rámci její praktické části byly vytvořeny dvě případové studie, které zprostředkovávají náhled do života dvou konkrétních jedinců.

Prostřednictvím retrospektivního pohledu do dětství a rodinného prostředí dvou respondentek, jejichž rodič měl problém s alkoholem, jsme se snažili zjistit a pochopit, jakým způsobem a do jaké míry se odrazila zkušenost se soužitím s tímto rodičem v jejich současném rodinném životě. Také jsme usilovali o porozumění tomu, jak se tato zkušenost projevuje v jejich současném vztahu k alkoholu a jiným návykovým látkám.

Veškeré údaje, které byly získány za účelem vytvoření případových studií, jsou však zcela subjektivními výpověďmi respondentek, tudíž je nelze nijak zobecnit na širší okruh lidí, kteří se vyrovnávají s podobným problémem. Hlavním úmyslem bylo především pochopit s jakými situacemi a jevy se potomek alkoholika může ve své rodině setkat.

Případové studie přibližují život dvou respondentek, které vyrůstaly v alkoholu zasaženém rodinném prostředí. Záměrně byly vybrány dva odlišné typy respondentek, jejich odlišnost spočívá především v jejich vztahu k alkoholu, a to nejenom současném, ale i dřívějším. Jedna z nich na něm byla závislá, druhá ho nikdy příliš nevyhledávala.

Případové studie byly vytvořeny na základě rozhovorů s respondentkami. Realizace rozhovorů rovněž přispěla k zodpovězení stanovených výzkumných otázek.

Nejprve jsme se snažili **zjistit a nastínit, jak respondenti vnímají své dětství, tehdejší rodinnou situaci a vztah s rodičem alkoholikem.**

V případě obou respondentek se problém s alkoholem objevil u jejich otců. Otec první respondentky, paní Olgy, ještě žije a je v důchodu. Otec druhé respondentky, paní Ludmily zemřel již dávno.

- **Dětství**

Na své dětství vzpomínají obě respondentky, i přes veškeré rodinné problémy, dobře.

První respondentka, paní Olga, v rozhovoru uvedla, že je se svým dětstvím spokojená. *Dětství jsem měla krásný (...)*. Má dva sourozence, sestru a bratra. V dětství s nimi vycházela, a i teď vychází dobře.

Druhá respondentka, paní Ludmila, na své dětství vzpomíná ráda. Prožila je na vesnici, kde často trávila hodně času venku, v přírodě. Paní Ludmila má také dva sourozence, sestru a bratra. V dětství vycházela s oběma dobře, dnes však komunikuje pouze s bratrem.

- **Vnímání rodičova problému s alkoholem a vztah k němu**

Obě respondentky si začaly plně uvědomovat skutečnost, že jejich rodič má problém s alkoholem až s odstupem času. V dětství ještě příliš nevnímaly závažnost situace.

První respondentka, paní Olga, v rozhovoru uvedla, že problém s alkoholem u svého otce začala v celé své závažnosti vnímat až v dospělosti. *(...) nebo v dětství jsem to nebrala jako pití. To jsem si uvědomila až v dospělosti.*

Druhá respondentka, paní Ludmila, začala otcovo pití vnímat v 6 letech, když se její rodiče kvůli tomu hádali. Nicméně tehdy ještě nevěděla, že se jedná o závažný problém. V rozhovoru paní Ludmila uvedla, že se u nich doma popíjelo pořád, takže v pití alkoholu jako takovém nikdy neviděla problém. *Nikdy jsem v pití problém neviděla, jsem z Moravy, tam bylo pití normální a chlastání také.* Otcův problém s alkoholem si zcela uvědomila až po čase, když pil častěji a stále víc, a začal být v opilosti agresivní.

První respondentka, paní Olga, uvedla, že její otec pil, a i dnes požívá alkohol každý den, zejména večer. Rád se také napije na různých oslavách a v situacích, kdy stojí před nějakým problémem. *... je pravdou, že když má nějaké starosti, tak není ten typ, který by to řešil čelem, že by se k tomu postavil čelem, ale trošku to tím alkoholem obchází, takže de facto si ty problémy jakoby oddaluje alkoholem (...)*. Dnes, když už je v důchodu, tak mu, podle slov paní Olgy alkohol pomáhá při překonávání různých starostí, souvisejících se stářím, především zhoršujícími se zdravotními problémy.

Druhá respondentka, paní Ludmila, uvedla, že její otec pil hodně a každý den. Na oslavách se byl schopen opít vždy. Pití alkoholu mu pomáhalo v době, kdy byl politicky trestaný. Strávil několik měsíců ve vězení, a to, že jeho dcera kvůli němu nemohla jít studovat, si vyčítal celý život. Paní Ludmila v rozhovoru vypověděla: *Když byl namol, tak pořád říkal, že mně zkazil život, .. ale já jsem tomu nerozuměla.* Veškerá trápení zaháněl alkoholem.

Paní Olga svého otce, jak uvedla, nikdy neviděla v důsledku opilosti v takovém stavu, že by o sobě vyloženě nevěděl. Nicméně si pamatuje, že byl často „v náladě“. Nikdy se prý v opilosti nechoval hrubě nebo agresivně, nikdy nikomu, podle slov paní Olgy, fyzicky neublížil, když tak jenom slovně.. (...) *jenom jsem ho viděla, jakože má vypito, takže má lepší náladu, nebo (.), nebo prostě má spoustu řečí .. takových těch moudrých řečí.*

Naproti tomu otec paní Olgy se v opilosti choval agresivně, byl schopen i fyzicky ublížit. *Když byl opilý, tak se choval zle, někdy i matku zbil.* Ludmilini rodiče se často kvůli jeho pití hádali.

Obě respondentky v rozhovoru uvedly, že i přes veškeré problémy, měly svého rodiče rády. Svůj vztah k otci vyjádřila paní Ludmila takto: *já měla tátu pořád ráda a věděla jsem, že je v jádru bezva chlap.* Paní Olga svůj vztah k otci vystihla takto: *měla jsem ho ráda, mám ho ráda a vždycky jsme si docela rozuměli.*

Ve střízlivém stavu se otcové obou respondentek chovali naprosto normálně. Paní Ludmila uvedla: *střízlivý byl výborný, hodný táta.*

- **Vnímání tehdejší rodinné situace**

Paní Olga vyrůstala v úplné rodině. Se svou matkou má dobrý vztah. Oba rodiče si spolu vždy rozuměli, jejich vztah trvá dodnes.

Paní Ludmila vyrůstala v úplné rodině, její rodiče spolu měli zpočátku hezký vztah. Potom si její matka našla přítele. I když udržovala vztah s jiným mužem, žila stále s Ludmiliným otcem, který stále více upadal do závislosti na alkoholu. Zemřel brzy.

Paní Ludmila neměla se svou matkou dobrý vztah. Při rozhovoru vzpomněla na to, že jí často vyčítala, jak zkazila život tím, že si musela vzít jejího otce, neboť byla těhotná. Také na něj neustále nadávala.

Paní Olga při rozhovoru přiznala, že otcův problém vždy vadil všem členům rodiny a i dnes ho vnímají negativně. *Když si vezmu toho svého tatínka, tak třeba to, že si rád vypije, maminka je z toho nešťastná, jako nikomu se to samozřejmě z rodiny nelíbí (...).* Vzpomíná také na to, že když přišel domů pod vlivem alkoholu, šel si raději hned lehnout.

Když jeli s rodinou na výlet nebo dovolenou, vždycky potom spěchali domů, kvůli tomu, že si otec ještě potřeboval zajít do hospody. (...) *Tak on prostě potřeboval si ještě zajít na pivo* (...). To byl jeden z důvodů, proč paní Olze velmi vadilo jeho pití.

Otcův problém s alkoholem měl vliv na ekonomickou situaci v rodině. Tuto skutečnost si ale paní Olga, podle svých slov, v dětství ještě příliš neuvědomovala. (...) *Já jsem ještě v dětství si neuvědomovala a nevnímala, že třeba nám v rodinném rozpočtu chybí peníze, kvůli tomu, že si rád, jako že si každý den zajde na pivo a třeba na panáka*. Dopad problému s alkoholem na finanční situaci v rodině sice paní Olga v dětství moc nevnímala, nicméně vzpomíná na situace, ke kterým docházelo před tím, než rodiče dostali výplatu. (...) *Třeba poslední týden před další výplatou už to byla docela velká krize, buď si naši museli peníze půjčit, nebo (.) nebo jsme nějak horko těžko vyšli až do výplaty*.

Naproti tomu druhá respondentka, paní Ludmila, nikdy neměla pocit, že by otcova závislost na alkoholu měla nějaký dopad na ekonomickou situaci rodiny. Uvedla, že její otec pracoval v cizině a byl vždy schopen rodinu dobře finančně zabezpečit.

Častěji vzpomíná na spory mezi rodiči, ke kterým docházelo, když přijel z práce domů. (...) *Vždycky se hned opil a pak všem nadával. Když přišel domů opilý, maminka často nadávala, čímž ho vyprovokovala a pak se hodně hádali*. Při hádkách byl Ludmilin otec také fyzicky agresivní. Časté konflikty mezi rodiči byly pro paní Ludmilu velmi stresující a traumatizující.

Shrnutí – Obě respondentky se shodly v tom, že život s rodičem, který má problém s alkoholem, přináší řadu různých problémů. Po zamyšlení nad možnými příčinami jejich pití jsme zjistili, že nejčastěji se k alkoholu uchýlovali z osobních důvodů. Určitý vliv na rozvoj jejich problému je třeba přisoudit také prostředí, ve kterém se nacházeli. Oběma respondentkám rodičův problém s alkoholem vadil, jejich vzpomínky na situace, kdy byl zrovna v podnapilém stavu, jsou veskrze negativní. I přes veškeré problémy, spojené s jeho pitím, měly obě respondentky svého otce rády. Podle Csémy, Nešpora a Sovinové *v mnoha případech děti, trpící pitím alkoholu rodičů, nepřestávají navzdory všemu své rodiče milovat a zůstávají vůči nim loajální*.¹⁶³ Když byl střízlivý, choval se, podle jejich slov, *naprosto normálně*. Woititzová uvádí, že tato skutečnost je v případě rodičů, kteří mají problém

¹⁶³ CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a HANA SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 7.

s alkoholem běžná. (...) *čas od času byl otcem milujícím a laskavým. Byl vším tím, čím jste chtěli, aby váš otec byl – byl starostlivý, plný účasti a slibující všechny ty věci, které si dítě přeje. A věděli jste, že vás také miluje.*¹⁶⁴

Z údajů získaných od respondentek můžeme usoudit, že jejich vnímání rodičova problému s alkoholem se měnilo s jejich věkem. V dětství si ještě příliš neuvědomovaly, že se jedná o problém s alkoholem, závažnost situace začaly, na základě různých zkušeností, se vším všudy vnímat až v dospělosti. Nicméně jejich pocity související s rodičovským pitím jsou negativní, někdy také až stresující a traumatizující.

Jedna z respondentek uvedla, že pití jejího otce mělo dopad na ekonomickou situaci její rodiny. Kvůli jeho každodennímu holdování alkoholu jim v rodinném rozpočtu často chyběly peníze na jiné, potřebnější věci. Druhá respondentka nepocítovala, že by závislost na alkoholu měla nějaký dopad na finanční situaci rodiny, neboť její otec pracoval a peněz měli dostatek.

Jedna z respondentek zažila časté spory mezi rodiči, právě z důvodu otcovy časté opilosti. Vzpomínky na ně má spojeny se stresem a pláčem. Tato respondentka rovněž neměla dobrý vztah se svou matkou, která se k ní chovala chladně, nikdy v ní neměla oporu. Matějček považuje vzájemnou interakci matky s dítětem za stěžejní, stejně tak jako matčin zájem o dítě. Již Erikson zastával názor, že citový vztah dítěte k blízké osobě utváří základ pro jeho budoucí vztah k širšímu sociálnímu okolí, a že se zde jedná o životní princip důvěry nebo nedůvěry v druhé lidi.¹⁶⁵ Důležité je, podle Matějčka, umět poskytnout dítěti pocit jistoty a bezpečí, chladný přístup k němu ho může v dospělosti negativně poznamenat. *Pro dítě je rozhodující psychologické rodičovství, založené na vnitřním, psychickém, citovém přijetí dítěte, a nikoliv jen biologické rodičovství, pokud by nebylo založeno na něčem víc než na pouhém potvrzení z porodnice.*¹⁶⁶ Druhá respondentka si se svou matkou vždy rozuměla, a i dnes si rozumí dobře.

Obě respondentky uvedly, že jim vadil otcův životní styl a bály se kvůli tomu o jeho zdraví. Jedna z nich se nijak nesnažila otcovi v pití bránit, vadila jí více další otcova závislost, na tabáku. Druhá se snažila svému otcovi domlouvat hlavně poté, když už si kvůli závislosti na alkoholu způsobil úrazy.

¹⁶⁴ WOITITZOVÁ, Janet Geringer. *Dospělé děti alkoholiků*. 1998, s. 28.

¹⁶⁵ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. 1994, s. 15.

¹⁶⁶ MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. 1994, s. 15.

Otec jedné z respondentek zemřel brzy, nejspíš na následky alkoholismu, otec druhé respondentky je v důchodu, má spoustu zdravotních problémů, a přesto si rád dopřeje alkohol.

Dále jsme se snažili zjistit a nastínit, jak respondentky **popisují svůj tehdejší život mimo rodinu (ve škole, jejich zájmy, koníčky apod.)**

- **Škola – prospěch, vztahy, postavení mezi spolužáky**

Rodinná situace neměla výrazný vliv na školní prospěch respondentek. Obě v rozhovoru uvedly, že se dobře učily a jejich hodnocení tomu odpovídalo.

Postavení respondentek v kolektivu spolužáků bylo dobré, obě, podle svých slov, s nimi vycházely bez problémů. První respondentka si více rozuměla s chlapci, uvedla, že mezi nimi měla dominantní postavení. Druhá respondentka v rozhovoru přiznala: *ve škole jsem byla hvězda vesnice*. První respondentka uvedla, že měla dobrou kamarádku, jejíž otec měl také problém s alkoholem, se kterou se často sdílela své radosti a starosti. Druhá respondentka měla ve vesnici, kde prožila své dětství, spoustu dobrých přátel.

- **Volný čas (zájmy, koníčky)**

V dětství měly obě respondentky řadu různých zájmů a koníčků. Obě se věnovaly sportu. Paní Ludmila se navíc ráda učila jazyky, paní Olga se ve volném čase věnovala zpěvu a hře na klavír, ráda četla nebo pomáhala doma a na zahradě.

Shrnutí – Rodinný problém související s pitím jednoho z rodičů překvapivě neměl vliv na školní prospěch obou respondentek. Z toho je patrné, že respondentky se dokázaly myšlenkově odprostit od rodinné situace a byly schopny se dobře soustředit na školní povinnosti.

Obě respondentky měly v dětství spoustu zájmů a koníčků. Díky nim mohly alespoň na chvíli zapomenout na to, co se děje doma.

Nakonec jsme se snažili zjistit a nastínit, jak respondenti **nahlíží na svůj současný život, zda je nějakým způsobem soužití s rodičem alkoholikem poznamenalo a jaký je, vzhledem ke zkušenostem z dětství, jejich vztah k alkoholu a ostatním návykovým látkám.**

- **Současný život**

První respondentka, paní Olga má dnes už svou vlastní rodinu, nicméně se svými rodiči je stále v kontaktu. Otcův problém s alkoholem dnes vnímá více, neboť vidí jeho zhoršující se zdravotní problémy. I teď, když už je v důchodu, se rád napije. Podle slov paní Olgy mu alkohol pomáhá při překonávání různých starostí, souvisejících se stářím. Alkohol pije také kvůli jeho chuti. (...) *jemu chutná pivo, chutná mu, k tomu si dá tři štamprly (...)*. V rozhovoru paní Olga přiznala, že ji velmi mrzí to, že problém s alkoholem se objevil také u její sestry.

Paní Olga si se svým otcem stále rozumí, ale vzhledem k jeho zhoršujícím se zdravotním problémům, které si sám komplikuje právě pitím, na něj bývá často naštvaná. Otcovo pití jí vadí také kvůli jejím dvěma dětem.

Se svým manželem, se kterým žije již 16 let, mají hezký rodinný život.

Paní Ludmila je důchodkyně a vdova. Žije sama. Má dvě dospělé dcery, se kterými je v kontaktu. Svůj volný čas ráda tráví s vnoučaty. Také pomáhá osobám závislým na alkoholu, neboť si sama závislostí prošla. Její otec zemřel dávno, vzpomíná na něj různě. Velice jí vadilo, když byl opilý, a to především kvůli hádkám s matkou, když byl naopak střízlivý, tak ho milovala. Nikdy ho však, i přes veškeré problémy, neodsoudila, dnes už si lépe uvědomuje, právě kvůli tomu že si sama prošla alkoholismem, co skutečně v nejtěžších chvílích prožíval.

Obě respondentky v rozhovoru vyjádřily, že je vždy mrzelo, že jejich rodič pil. Dnes jsou však již s celou situací smířené, obě si uvědomují důvody, proč to dělal.

- **Vliv soužití s rodičem alkoholikem na současný život**

Paní Olga v rozhovoru uvedla, že otcovo pití má vliv na její nynější vztah k alkoholu. Vzhledem k tomu, že si pamatuje, jak se její otec choval, když byl pod vlivem a jak ho pití odrazilo v jeho zdravotním stavu, alkohol sama příliš nevyhledává. Ovšem také se mu úplně nevyhýbá.

Dnes si také uvědomuje, že její otec alkoholem řeší různé problémy. ... *je pravdou, že když má nějaké starosti, tak není ten typ, který by to řešil čelem, ale trochu to tím alkoholem obchází, takže de facto si ty problémy jakoby oddaluje alkoholem.* Paní Olga, právě díky této zkušenosti, tento způsob řešení problémů neschvaluje. V rozhovoru uvedla: *je mně naprosto jasné, že tohle není cesta, kudy jít dál, nebo kudy řešit problémy. (...) Já jsem zastáncem toho, že přesto, že to někdy není příjemné, je potřeba se problému postavit čelem.*

Paní Ludmila i přesto, že zažila alkoholismus u svého otce, sama prošla stejnou závislostí. Kvůli ní si prošla řadou problémů. Dnes však již 10 let abstinuje. I přesto, že v dětství poznala, jak se její otec v opilosti choval a jaký mělo jeho pití dopad na vztah s matkou, si v dospělosti, i když nezáměrně, našla dva partnery, u kterých později zjistila vážný problém s alkoholem.

- **Vztah k alkoholu a jiným návykovým látkám**

Vztah první respondentky, paní Olgy je podle jejích slov *takový vlažný*. Alkoholismus jako takový odsuzuje. Svůj vlastní vztah k alkoholu popsala takto: *samozřejmě, že ho odsuzuji, ale nemůžu říct, že bych si v životě já sama nevzala žádný alkohol do ruky, já si ráda dám skleničku vína, nebo (.) nebo si dám třeba na desinfekci pohárek*. Nikdy, podle svých slov, nebyla silně opilá. Rovněž si troufá tvrdit, že by k pití nikdy nesklouzla.

Z dalších návykových látek velmi odsuzuje tabák, protože její otec byl silný kuřák. S drogami nemá zkušenost, nicméně závislost na nich odsuzuje.

Paní Ludmila si prošla závislostí na alkoholu, dnes již 10 let úspěšně abstinuje. Popíjet začala, kvůli rodinným problémům, už v mládí. Otěhotnění v 17 letech, absence rodinného zázemí, pokus o sebevraždu, vztahy s muži, kteří měli problém s alkoholem, a řada dalších problémů ji dohnaly k závislosti, kvůli níž si, podle svých slov, *šáhla až na samotné dno*. *Měla jsem spoustu problémů, tak jsem zaháněla trápení pitím*. Došlo to až tak daleko, že se z ní, vlivem závislosti, stala doslova troska. *Ke konci jsem vypila i tři láhve vodky denně, ... nedělala jsem pak už vůbec nic, jen pila nebo spala*. V rozhovoru přiznala: *ten chlast mě úplně zotročil a ovládl*. Nakonec se rozhodla pro léčení. Dnes, po deseti letech úspěšné abstinence si ale pořád uvědomuje, že kdyby při nějaké příležitosti sáhla po alkoholu, začala by znova pít a už by nepřestala.

Její vztah k ostatním návykovým látkám je negativní.

Shrnutí – Obě respondentky se shodly v tom, že je problém s alkoholem u rodiče ovlivnil i v současném životě. Jedna z respondentek má ještě možnost vnímat dopady pití alkoholu, protože její otec ještě žije. Uvědomuje si, v jakých situacích alkohol vyhledává, alkohol jejímu otci pomáhá při vyrovnávání se s problémy souvisejícími se stářím. Jeho postup při řešení problémů odsuzuje. Otec druhé respondentky už nežije. Často na něj vzpomíná. I přesto, že v dětství poznala, co všechno závislost na alkoholu obnáší, v dospělosti se

nedokázala alkoholu vyhnout a stala se na něm také závislá. Kvůli vlastní závislosti si měla možnost lépe uvědomit, co skutečně její otec v nejtěžších chvílích prožíval.

Tato respondentka měla dva problematické partnerské vztahy. Její partneři se potýkali se závislostí na alkoholu. Nešpor hovoří o tom, že osoby, které se potýkají se závislostí, mohou mít problém s důvěrnými vztahy, a to z důvodu opakované volby nevhodného partnera nebo partnerky. Podle něj dochází k situacím, *že se žena rozvede s mužem závislým na alkoholu, ale další partner, kterého si najde, má podobný problém. Nevhodné partnery si často volí i děti z rodin, kde se vyskytuje závislost, což ještě zvyšuje jejich ohrožení.*¹⁶⁷ Proto Nešpor vyzdvihuje důležitost manželské terapie, která by neměla končit rozvodem, ale naopak by měla pokračovat tak dlouho, než dojde k objasnění problémů.¹⁶⁸

Druhá respondentka se alkoholu spíše vyhýbá. Necítí potřebu utápět starosti a problémy v alkoholu. Riziko vlastního problému s alkoholem si příliš nepřipouští. Nešpor je toho názoru, *že výskyt jakékoliv neléčené a nezvládané návykové choroby u rodičů zvyšuje riziko jakékoliv návykové choroby u dětí. Neplatí tedy pouze, že děti závislých na alkoholu se častěji samy stávají závislými na alkoholu, ale tyto děti jsou více ohroženy i závislostí na jiných návykových látkách.*¹⁶⁹

Druhá respondentka je přesvědčena o tom, že alkoholismus od svého otce zdědila. Podle Csémy, Nešpora a Sovinové u přímých příbuzných alkoholiků existuje, v porovnání s obecnou populací, dvakrát až sedmkrát vyšší pravděpodobnost, že se u nich v průběhu života objeví problémy s alkoholem. Tento jev byl předmětem zkoumání v řadě výzkumů. Jedním z jeho možných vysvětlení je „společenská nakažlivost“. Problémové pití je totiž naučeným chováním. U dětí se tedy může objevit tendence napodobovat chování problémového pijáka. Dalším z možných objasnění tohoto jevu je to, že existuje genetický základ problémového pití. Vědci, kteří se zabývají touto problematikou, se shodují na tom, že genetické faktory určitou roli hrají.¹⁷⁰ *Studie rodin, dvojčat, adoptovaných dětí a genetických markerů ukazují, že genetické faktory mají vliv na vztah ke konzumaci alkoholu (celkového množství a častosti), komplikace (tělesné, společenské a psychologické) i vznik závislosti.*¹⁷¹

¹⁶⁷ NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost*. 2003, s. 84.

¹⁶⁸ Srov. NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost*. 2003, s. 79.

¹⁶⁹ NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost*. 2003, s. 79.

¹⁷⁰ Srov. CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 25.

¹⁷¹ CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 25.

Nicméně nejen genetické faktory, ale také zevní prostředí se podílí na vztahu k alkoholu a riziku závislosti.¹⁷² I přesto, že již 10 let abstinuje, riziko propuknutí závislosti si uvědomuje. Vyjádřila obavu z toho, že kdyby se při nějaké příležitosti alkoholu napila, stala by se na něm znova závislá.

¹⁷² Srov. CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. *Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii*. 2001, s. 25.

ZÁVĚR

Alkohol je legální, běžně dostupnou návykovou látkou. Je považován za součást společenského života, člověk se s ním setkává při různých příležitostech. Nicméně jeho užívání má negativní vliv na zdravotní stav člověka. Podílí se na změnách v jeho vědomí, prožívání a chování. Přesto ho stále více lidí vyhledává. Jeho časté a pravidelné pití může vyústit až v závislost na něm.

Užívání alkoholu sebou přináší řadu následků, které nepostihují pouze alkoholika samotného, ale také jeho okolí, především to nejbližší, tedy rodinu. Problémové pití má dopad na sociální vztahy člověka. Zasahuje do života celé rodiny, ovlivňuje její atmosféru. Děti, které v alkoholu postižených rodinách vyrůstají, se musí vyrovnávat s řadou různých problémů. Ze soužití s pijícím rodičem si odnáší následky na celý život.

Cílem této bakalářské práce bylo nahlédnout do rodinného prostředí, ve kterém se vyskytuje problém s alkoholem, porozumět dopadům problémového pití na rodinný život a vztahy. Zaměřili jsme se především na děti, které vyrůstaly v rodině poznamenané alkoholem a setkávaly se s různými situacemi a jevy plynoucími ze soužití s rodičem, který pil. Usilovali jsme zejména o porozumění vlivu jejich prožité zkušenosti z dětství na současný rodinný život. Rovněž jsme si kladli za cíl zjistit a nastínit, jak se tato zkušenost projevuje v jejich nynějším postoji k alkoholu a jiným návykovým látkám, a také jaké je riziko, že se u nich objeví návykové a závislostní chování.

Bakalářská práce byla rozdělena na část teoretickou a praktickou.

V rámci teoretické části práce, kterou jsme rozdělili do tří velkých kapitol, jsme se obecně zabývali závislostí na alkoholu, věnovali jsme se zejména její charakteristice a příčinám jejího vzniku. Poté jsme se zaměřili na problematiku alkoholismu v rodině. Nejdříve jsme charakterizovali rodinu, její funkce a význam při výchově člověka. Následně jsme se zabývali problémy rodin důsledkem alkoholu a samotnému dopadu alkoholové závislosti na rodinný život. Zde jsme se zaměřili především na děti, zmínili jsme také vliv pití alkoholu dospělými na rozpad rodiny. V teoretické části práce jsme se v rámci samostatné kapitoly zabývali také dětstvím a dospělostí dětí alkoholiků. Věnovali jsme se nejen jejich životu v rodině zasažené alkoholem včetně různých situací, se kterými se mohly setkat ale také jejich osobnostním rysům a charakteristikám.

Pro praktickou část práce jsme zvolili kvalitativní výzkum v designu případové studie. Nejprve jsme stručně charakterizovali zvolený přístup, poté zformulovali výzkumný problém a cíl výzkumu. Stanovili jsme tři výzkumné otázky.

Pro získání potřebných informací jsme zvolili metodu rozhovoru, konkrétně polostrukturovaného. Potřebné údaje jsme získali od dvou respondentek, jejichž výběr proběhl metodou samovýběru. Obě respondentky jsme před samotným výzkumem ujistili o anonymitě a diskrétnosti získaných údajů. Rovněž jsme je obeznámili tím, že rozhovory s nimi budou nahrávány. Získaná data jsme analyzovali tak, aby byla připravena pro použití při vytváření případových studií. Do jednotlivých příběhů respondentek jsme pro větší autentičnost vložili přímé citace z rozhovorů s nimi. Nakonec jsme provedli shrnutí obou případových studií, které uvádíme v závěru praktické části.

Ve shrnutí praktické části jsme se snažili zachytit problémy, situace a jevy, se kterými se respondentky ve svých rodinách setkaly. Zaměřili jsme se na jejich dětství, tehdejší rodinnou situaci a vztah s pijícím rodičem. Také jsme popsali jejich tehdejší život mimo rodinu. Nakonec jsme nastínili jejich vnímání současného života, vliv soužití s rodičem alkoholikem na jejich současný život, jejich vztah k alkoholu a jiným návykovým látkám a sním spojené riziko, že se u nich vyskytne návykové a závislostní chování.

Při vytváření jednotlivých případových studií bylo naším záměrem zjistit, porozumět a nastínit, prostřednictvím retrospektivního pohledu do života dvou respondentek, které vyrůstaly v rodině zasažené alkoholem, co všechno obnášelo jejich soužití s rodičem, který měl problém s alkoholem. Získané obsahy a výsledky ovšem nelze zobecnit na širší populaci. Přesto považujeme za práci přínosnou z toho důvodu, že nastiňuje některé ze situací a jevů, se kterými se dítě alkoholika může ve své rodině setkat.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Knižní zdroje

CSÉMY, Ladislav, Karel NEŠPOR a Hana SOVINOVÁ. Problémy s alkoholem v rodině: zpráva pro Evropskou Unii. 1. vyd. Praha: Státní zdravotní ústav, 2001. ISBN 80-7071-189-2.

FORWARDOVÁ, Susan a Craig BUCK. Když nám rodiče ničí život. 1. vyd. Praha: MOTTO, 2008. ISBN 978-80-7246-417-3.

HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

HOSEK, Jan. Sám proti alkoholu. 1. vyd. Praha: Grada, 1998. ISBN 80-7169-624-2.

KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. Prostředí, člověk, výchova: K otázkám sociální pedagogiky. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.

KRAUS, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.

LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. Psychická deprivace v dětství. 4. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5.

MARHOUNOVÁ, Jana a Karel NEŠPOR. Alkoholici, feťáci a gambleři. 1. vyd. Praha: EMPATIE, 1995. ISBN 80-901618-9-8.

MATĚJČEK, Zdeněk. Co děti nejvíc potřebují. 3. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-853-8.

MATĚJČEK, Zdeněk. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. ISBN 80-04-25236-2.

MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. Krizové situace v rodině očima dítěte. 1. vyd. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0332-7.

MATĚJČEK, Zdeněk. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.

MIOVSKÝ, Michal. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. 1. vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.

NEŠPOR, Karel. Návykové chování a závislost: Současné poznatky a perspektivy léčby. 2. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-831-7.

NEŠPOR, Karel. Zůstat střízlivý. 1. vyd. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-206-9.

SKÁLA, Jaroslav. ...až na dno!?: Fakta o alkoholu a jiných návykových látkách (Zneužívání a závislost). 4. vyd. Praha: Avicenum, 1988.

ŠEDIVÝ, Václav a Helena VÁLKOVÁ. Lidé, alkohol, drogy. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1988.

WOITITZOVÁ, Janet Geringer. Dospělé děti alkoholiků. Praha: Columbus, 1998. ISBN 80-85928-73-6.

Internetové zdroje

Alkoholik.cz. MLČOCH, Zbyněk. Alkoholik.cz: Alkoholik, alkoholismus - definice, vysvětlení pojmů. [online]. www.alkoholik.cz, © 2003 - 2013 [cit. 2013-09-20]. Dostupné z: http://www.alkoholik.cz/zavislost/psychika_a_telo/alkoholik_alkoholismus_definice_vysvetleni_pojmu.html

Alkoholik.cz. MLČOCH, Zbyněk. Alkoholik.cz: Dědičnost (genetika) a predispozice k alkoholismu [online]. © 2003 - 2013 [cit. 2013-09-28]. Dostupné z: http://www.alkoholik.cz/zavislost/dedicnost/dedicnost_genetika_a_predispozice_k_alkoholismu.htm

CAINES, Kimberly. Personality Characteristics of Children of Alcoholics. In: eHow [online]. @ 1999 - 2014 [cit. 2014-02-09]. Dostupné z: http://www.ehow.com/info_7959153_personality-characteristics-children-alcoholics.html

DAYTON, Tian. Portrait of an Alcoholic Family: Forgotten Children; Right Next Door?. National Association for Children of Alcoholics [online]. [cit. 2013-11-16]. Dostupné z: <http://www.nacoa.org/pdfs/Portrait%20of%20an%20Alcoholic%20Family.docx.pdf>

Domestic violence and children. In: Better Health Channel [online]. Victoria: State Government of Victoria, 2013 [cit. 2013-11-09]. Dostupné z:

http://www.betterhealth.vic.gov.au/bhcv2/bhcarticles.nsf/pages/Domestic_violence_and_child_ren

GOLD, Mark. Children of Alcoholics. In: Psych Central [online]. © 1995-2013 [cit. 2013-11-18]. Dostupné z: <http://psychcentral.com/lib/children-of-alcoholics>

HAVERFIELD, Marie C a Jennifer A THEISS. A theme analysis of experiences reported by adult children of alcoholics in online support forums. Journal of Family Studies [online]. 2014, vol. 20, issue 2, s. 166 [cit. 2015-03-04]. DOI: 10.5172/jfs.2014.20.2.166. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=1fec0533-0af9-4c61-b9fa-9f7702ba2eb4%40sessionmgr4003&hid=4214>

PARSONS, Tetyana. Alcoholism and Its Effect on the Family. In: AllPsych ONLINE: The Virtual Psychology Classroom [online]. © 1999-2003 [cit. 2013-11-11]. Dostupné z: <http://allpsych.com/journal/alcoholism.html>

PRESLOVÁ, Ilona. Dopady alkoholismu rodičů na děti. In: Šance Dětem [online]. Sirius, 19. 6. 2012 [cit. 2013-11-06]. Dostupné z: <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemov-situaci/rodice-jsou-zavisli/dopady-alkoholismu-rodicu-na-deti.shtml>

SEDLÁČKOVÁ, Veronika. Petr Popov: České prostředí je vůči alkoholu příliš tolerantní. In: Radiožurnál [online]. Česká republika, 7. 2. 2013 [cit. 2015-03-22]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/dvacetminut/_zprava/petr-popov-ceske-prostredi-je-vuci-alkoholu-prilis-tolerantni--1172310

SOVINOVÁ, Hana. Evropská charta o alkoholu. In: Státní zdravotní ústav [online]. Praha: Státní zdravotní ústav, 29. 11. 2010 [cit. 2013-10-06]. Dostupné z: <http://www.szu.cz/tema/podpora-zdravi/evropska-charta-o-alkoholu>

